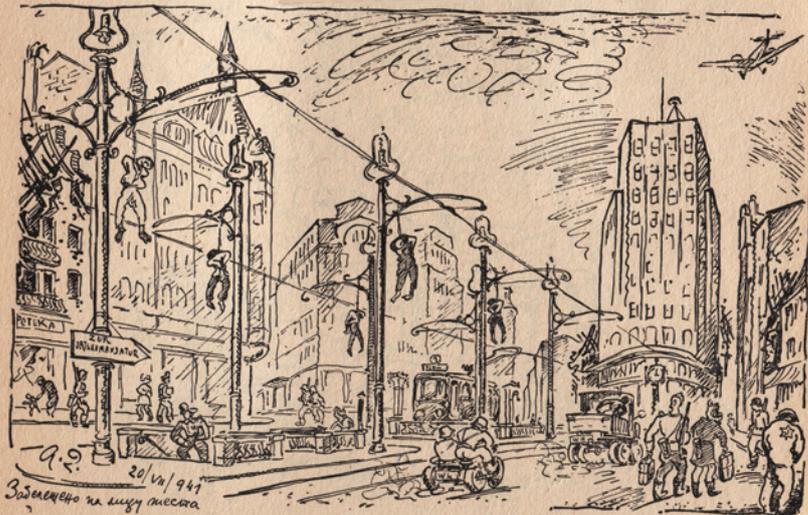

anonimno pismo

ALEKSANDAR ZOGRAF.

NAKON OKUPACIJE 1941., NACISTIČKE VLASTI SU U SRBIJI PREDUZELE SKORO SREDNJOVEKOVNE METODE U CILJU ZAŠTRAVANJA I SPREČAVANJA BUNTA LOKALNOG STANOVNIŠTVA; U EVROPSKOJ PRESTONICI BEOGRADU, NA TERAZIJAMA, JEDNOM OD GLAVNIH TRGOVA, LJUDI KOJI SU BILI PROGLAŠENI ZA NEPRIJATELJE OKUPACIONIH VLASTI BILI SU UBIJENI I OKAČENI DA VISE O KANDELABRE... ALEKSANDAR DEROKO, SJAJNI BEOGRADSKI ARHITEKTA, JE NAČINIO CRTEŽ (U VREME I NA MESTU DEŠAVANJA), KOJI POKAZUJE KAKO JE TO IZGLEDALO...

NARAVNO DA SU SUROVE MERE SAMO UVEĆALE OGORČENJE I OTPOR; O TOM SVEDOČI I ANONIMNO PISMO (VEROVATNO DELO NEKOG GIMNAZIJALCA), KOJE SE DANAS ČUVA U ISTORIJSKOM ARHIVU BEOGRADA. PISMO, KOJE JE DO POVLAČENJA OKUPACIONIH SNAGA BILO POHRANJENO U DOKUMENTACIJI GESTAPOA, OTVORENO SE RUGA NEMAČKOM GENERALU DENKELMANU I SRPSKOM KVISLINGU LJOTIĆU, I PREDSTAVLJA PRIMER NEPATVORENOG PRKOSA...

3/10.41 Ic I/te.d
Господине Денкелману,
Знамо да као Силни Заведник Србије, ваша култура нама свима је позната јер невинне људе на сред Терезија сите под именован "напуштени и разбојничке" вешали, а ако Бог да можемо и вас и поред све ваше тврде да у друштву са претседником владеи бордашем Политикет да видимо како иста на Терезија на висите.

4.
Товорите и пишете пла-
кате о славним победа-
ма на Совјетском фронту,
и делите их по народу
Српском, што их деле ау-
топодилма ваши војни-
ци па их и снимају, како
се срди радују великој
победи, а срди се сме-
ју и дршћу душе са тим
рекламата и пишају
што Заповедник Срдије
не пише и какиво су
немици на Совјетском
фронту изгубили, као и
о подунама у саној Велика-
кој.

17-VIII-1941 год.

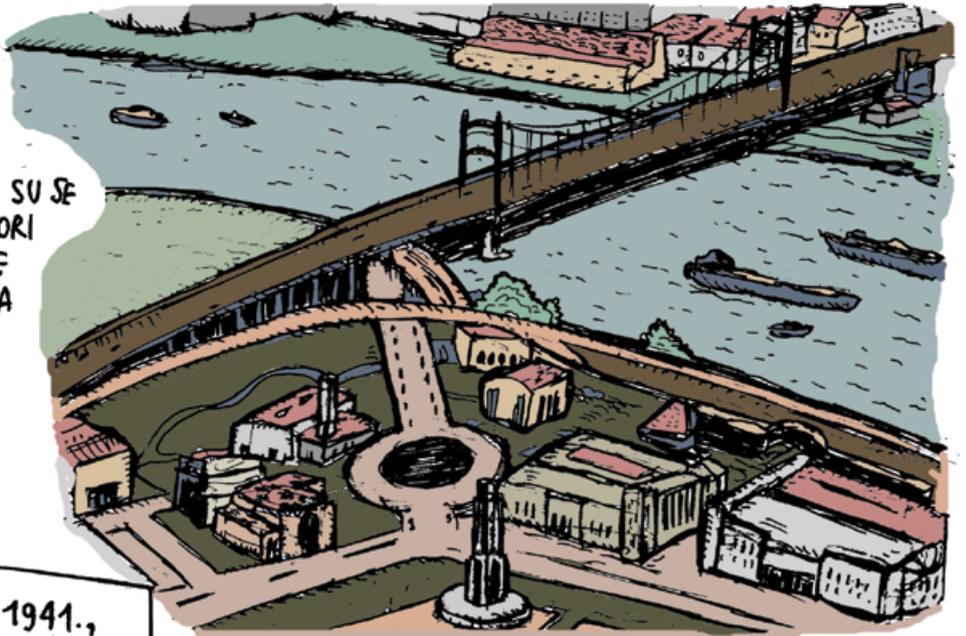

ИАБ. УІБ. СР III 48 к 157/15

PISMA HILDE DAJČ

ALEKSANDAR ZOGRAF.

GODINE 1937., NA LEVOJ OBALI SAVE, OTVOREN JE PRVI KOMPLEKS SAVREMENIH IZLOŽBENIH PAVILJONA U BEOGRADU, NAZVAN SAJMIŠTE. TU SU SE TAKOĐE NALAZILI RESTORANI, PROSTORI ZA UMETNIČKE IZLOŽBE, KONCERTNE SALE, ITD... GODINE 1938., HOLANDSKA FIRMA PHILIPS JE NA TOM MESTU IZVELA EKSPERIMENTALNO EMITOVANJE TV PROGRAMA...

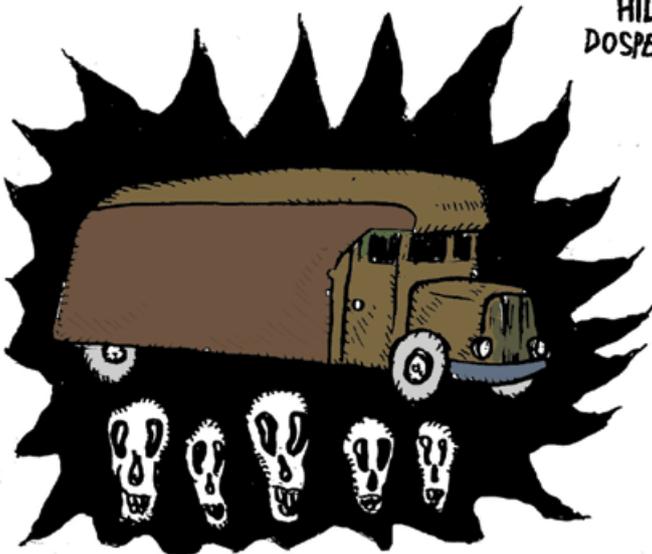

NAKON NACISTIČKE OKUPACIJE 1941., GESTAPO JE - POD KOMANDOM SS OFICIRA - PRETVORIO SAJMIŠTE U KONCENTRACIONI LOGOR SEMLIN, DOK SU PAVILJONI, NE TAKO DALEKO OD SAMOG CENTRA BEOGRADA, PRETVORENI U MESTO HOLOKAUSTA ...

VEĆ DO DECEMBRA 1941., NACISTI SU IZVRŠILI POGUBLJENJE NAJVEĆEG DELA POPULACIJE JEVREJSKIH MUŠKARACA U SRBIJI. JEVREJSKE ŽENE, DECA I STARIJI BILI SU PRIVEDENI NA SAJMIŠTE, I ZATIM MONSTRUOZNO UBIJANI GASOM U KAMIONU PROZVANOM 'DUŠEGUPKA'...

MEĐU ONIMA KOJI SU SMRT NAŠLI U DUŠEGUPKI BILA JE I HILDA DAJČ, KOJA JE KAO DEVETNAESTOGODIŠNJAKINJA DOSPELA NA SAJMIŠTE IZ

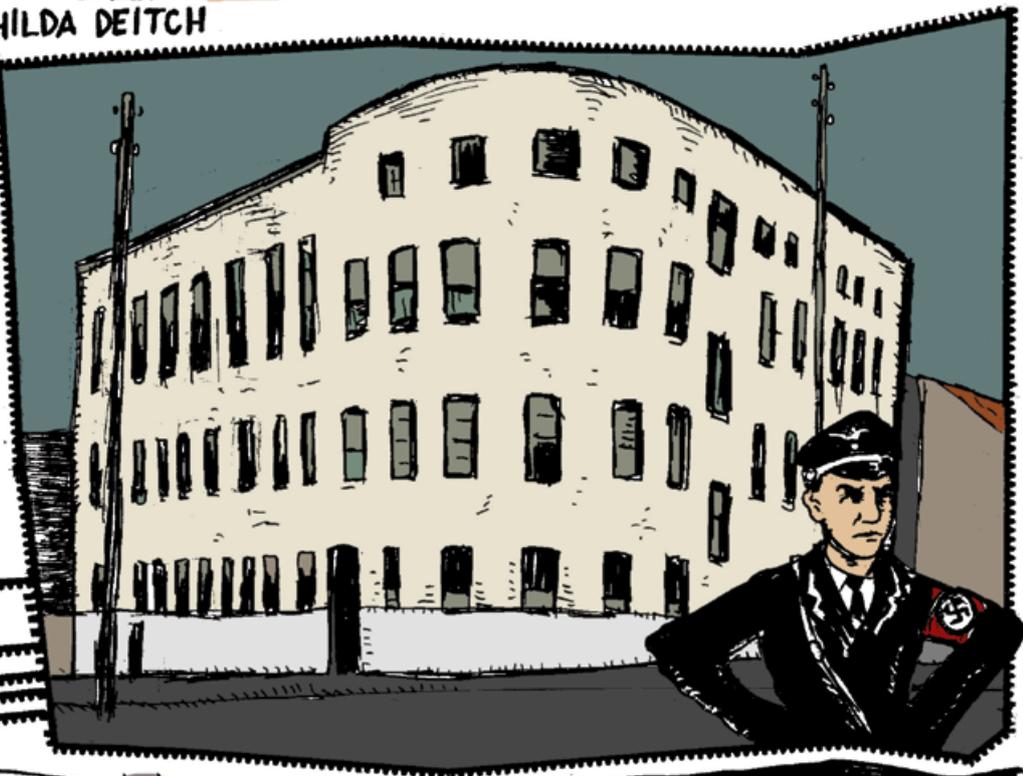
JEVREJSKE BOLNICE, GDE SE BAVILA VOLONTERSKIM RADOM...

HILDA DAJČ* JE
ROĐENA U BEČU, ALI SE
NJENA JEVREJSKA
AŠKENASKA PORODICA
NASTANILA U BEOGRADU.
PRED RAT, ONA JE NAKON
ZAVRŠENE SREDNJE
ŠKOLE UPISALA STUDIJE
ARHITEKTURE...

* ORIGINALNA TRANSKRIPCIJA: HILDA DEITCH

ŽIVOT SE PROMENIO 1941. -
MEĐU RESTRIKCIJAMA KOJE SU
OKUPACIONE VLASTI NAMET-
NULE BILA JE ZABRANA JEVREJ-
SKOM STANOVNIŠTVU DA BUDU
SMEŠTENI U JAVNIM BOLNICAMA.
U ZGRADI KOJA JE DO TADA
PRIPADALA JEVREJSKOM ŽENS-
KOM DRUŠTVU, UBRZO JE
OSNOVANA IMPROVIZOVANA JEV-
REJSKA BOLNICA. HILDA JE
VOLONTIRALA KAO BOLNIČARKA
U TOJ INSTITUCIJI.

ZATIM SE DOBROVOLJNO
PRIJAVILA DA BOLNIČARSKU
AKTIVNOST NASTAVI NA
SAJMIŠTU, NAKON ŠTO JE
FORMIRAN LOGOR. DAN PRE
NEGO ŠTO JE SE ZAPUTILA
ZA SAJMIŠTE, 7. DECEMBRA,
NAPISALA JE PISMO
NADI NOVAK, KOJA JE
BILA PREDSEDNICA
GIMNAZIJSKE LITERARNE
DRUŽINE...

"SUTRA UJUTRO POLAZIM
ZA LOGOR. MENE NIKO NEĆE
NATERATI, JA NE ČEKAM NA
POZIV. MOJI SU PROTIVNI MOJOJ
ODLUCI, ALI JA MISLIM DA
ĆEŠ ME BAREM TI RAZUMETI;
IMA TOLIKO LJUDI KOJIMA JE
POTREBNA POMOĆ, DA JA MORAM
PO NALOGU SVOJE SAVESTI DA
PREDEM PREKO SENTIMENTAL-
NIH RAZLOGA U VEZI SA
PORODICOM I KUĆOM, I DA SE
POTPUNO STAVIM U SLUŽBU
DRUGIH..."

UBRZO, HILDA DAJČ JE DOSPELA U LOGOR 'SAJMIŠTE, GDE JE OBAVLJALA BOLNIČARSKU DUŽNOST. NASTAVILA JE DA KRADOM ŠALJE I PRIMA PISMA, ŽAHVALJUJUĆI OSOBLJU BOLNICE, KOJE JE JOŠ UVEK MOGLA DA POSEĆUJE LOGOR. HILDINO PISMO ŠKOLSKOJ DRUGARICI, MIRJANI PETROVIĆ, NAPISANO JE 9. DECEMBRA 1941. — "PIŠEM TI IZ ŠTALSKE IDILE LEŽEĆI NA SLAMI, POK SE UMEŠTO ZVEZDANOG NEBA, NAD MOJOM GLAVOM NALAZI DRVENA KONSTRUKCIJA... SA MOJE GALERIJE, KOJA SE SASTOJI OD NIZA DASAČA, A NA KOJOJ NAS TRI IMAMO SVAKA PO 80 CM U ŠIRINI ŽIVOTNOG PROSTORA, POSMATRAM OVAJ LAVIRINT, MRAVINJAK BEDNIKA ČIJE SU TRAGEDIJE BROJNE KAO I ONI KOJI ŽIVE NE ZATO ŠTO SU SVESNI DA ĆE JEDNOM BITI BOLJE, VEĆ ZATO ŠTO NEMAJU SNAGE DA PREKINU SA ŽIVOTOM!"

"OVDE SADA IMA 2000 ŽENA I DECE, SKORO 100 ODOJČADI ZA KOJE NE MOŽE NI MLEKO DA SE KUVA JER NEMA OGREVA, A DUVA KOŠAVA... ČITAM HAJNEA I ON MI PRIJA, MADA IMAMO KLOZET UDALJEN POLA KILOMETARA I TO ZA 15 OSOBA NAJEDANPUT, MADA SMO DO ČETIRI POPODNE DOBILI SAMO DVA PUTA MALO KUPUSA ZA KOJI SE VIDI DA JE U VODI KUVAN, MADA LEŽIM NA MALO SLAME, A DECA SA SVIJU STRANA, I SVETLOST GORI CELE NOĆI, MADA VIČU NA NAS "IDIOTISCHE SAUBANDE" (IDIOTSKA SVINJSKA BANDO) ITD., MADA NAS ZOVU SVAKI ČAS NA ZBOR I SVE PRESTUPE "STROGO KAZNJAVAJU!"

"UVEČE ČITAM. MADA SMO SMELI DA PONESEMO SAMO TOLIKO KOLIKO SME DA SE PONESE, JA IMAM 'VERTERA', HAJNEA, PASKALA, MONTENJA, ENGLISKI I HEBREJSKI UDŽBENIK. TAKO MALA BIBLIOTEKA, A IPAK OD OGROMNE KORISTI!"

"JA SAM POČELA DANAS
SA RADOM U AMBULANTI,
TJ. JEDNOM STOLU
SA NEKOLIKO FLAŠA
I GAZE, ZA KOJIM JE
SAMO JEDAN LEKAR,
JEDNA APOTEKARKA I
JA. POSLA IMA DOSTA,
ŽENE PADAJU U NESVIEST
... ALI SE U VEĆINI
SLUČAJEVA DRŽE VIŠE
NEGO JUNACKI. RETKE
SU SUZE".

"NIMALO NE ŽALIM ŠTO
SAM DOŠLA, ZADOVOLJNA
SAM SVOJOM ODLUKOM. AKO
ĆU SVAKA DVA DANA MOĆI
TOLIKO DA URADIM ZA
DRUGE KAO OVA DVA, ONDA
ĆE CELA STVAR IMATI MNOGO
SMISLA".

TREĆE SAČUVANO PISMO
HILDE DAJČ PONOVO JE
UPUĆENO NADI NOVAK.
KAKO VREME PROLAZI,
USLOVI POSTAJU SVE
TEŽI, I SVE VIŠE LJUDI
(KAO ŠTO ĆE SE TEK
KASNIJE SAZNATI) BIVAJU
POSLATI NA POGUBLJENJE.
"DANAS SU SVU DECU
(MUŠKU) I ODRASLE
LJUDE, KOJI SU KAO
BOLESNI BILI SA
NAMA, ODVELI NEZNANO
KUD"...

"MOŽEŠ DA ZAMISLIŠ LARMU KOJU ČINI VIŠE OD 5000 LJUDI, ZATVORENIH U JEDNU ODAJU, DANJU NE ČUJEŠ NI SOPSTVENE REČI, NOĆU IMAS BESPLATAN ORKESTAR PLAČA DECE, HRKANJA, KAŠLTA I OSTALIH TONOVA"

"DOZNALA SAM NEPRIJATNU VEST DA ĆE MOJI SUTRA DOĆI. UZELI SU NAM SAV NOVAC I NAKIT, SEM 100 DINARA PO GLAVI."

POSLEDNJE, ĆETVRTO PISMO JE HILDA DAJĀ POSLALA MIRJANI PETROVIĆ, FEBRUARA 1942. - "SVIM FILOZOFIRANJIMA JE KRAJ NA ŽIČANOJ OGRADI, A REALNOST KAKVU VI VAN NJE NE MOŽETE NI IZDALEKA DA ZAMISLITE JER BISTE OD BOLA URLALI - PRUŽA SE U POTPUNOSTI. TA REALNOST JE NENADMAŠNA, NAŠA BEDA OGROMNA, SVE FRAZE O JAČINI DUHA PDAJU PRED JUZAMA OD GLADI I ZIME".

"SVE NADE O SKOROM
IZLASKU GUBE SE PRED
JEDNOLIČNOM PERSPEK-
TIVOM PASIVNOG
BIVSTVOVANJA KOJE NI
PO ČEMU NE LIČI
NA ŽIVOT!"

"ITO NIJE NI IRONIJA
ŽIVOTA. TO JE NJEGOVA
NAJDUBLJA TRAGEDIJA.
MOŽEMO DA IZDRŽIMO
NE ZATO ŠTO SMO JAKI,
NEGO STOGA ŠTO NISMO
SVAKOG MOMENTA SVESNI
SVOJE BESKRAJNE MIZE-
RIJE U POGLEDU SVEGA,
SVEGA ŠTO SAČINJAVA
NAŠ ŽIVOT!"

"VEĆ SMO TU SKORO
DEVET NEDELJA I JOŠ
SAM POMALO PISMENA,
JOŠ UMEM POMALO DA
MISLIM. SVAKO VEČE,
BEZ IZUZETKA, ČITAM
TVOJA I NADINA PISMA I
TO MI JE JEDINI TRENUTAK
KADA SAM NEŠTO DRUGO,
NE SAMO LAGERINSASSE
(LOGORAŠICA)!"

"ROBIJA JE ZLATO PREMA OVOME, MI NE ZNAMO
NI ZAŠTO, NI NA ŠTO, NI NA KOLIKO SMO
OSUĐENI".

"SVE NA SVETU JE DIVNO, I
NAJBEDNIJA EGZISTENCIJA
VAN LOGORA, A OVO JE
INKARNACIJA SVIJU
ZALA".

"SVI POSTAJEMO ZLI
JER SMO GLADNI, SVI POS-
TAJEMO ZAJEDLJIVI I
BROJIMO JEDAN DRUGOME
ZALOGAJE, SVI SU OČAJNI-
A IPAK SE NIKO NE UBIJA
JER SMO SVI SKUPA
JEDNA MASA ŽIVOTINJA
KOJU PREZIREM. MRZIM
NAS JER SMO SVI
JEDNAKO PROPALI".

"BLIZU SMO SVETA, A TAKO UDALJENI OD SVIH. NI SA KIM NEMAMO VEZE, ŽIVOT SVAKOG POJEDINCA NAPOLJU TEČE DALJE, KAO DA SE PO LA KILOMETRA DALJE NE ODIGRAVA KLANI- CA ŠEST HILJADA NEVINIH. SVI SMO JEDNAKI PO SVOME KUKAVIČLUKU, I VI I MI!"

"IPAK, SVE ŠTO MI SE DOGAĐA PODNOSIM LAKO, BEZBOLNO. ALI TA OKOLINA. LJUDI MI IDU NA ŽIVCE. NI GLAD, OD KOJE PLAČEŠ, NI ZIMA PRI KOJOJ TI SE VODA U ČAŠI I KRV U ŽILAMA LEDI, NI SMRAD LATRINA – NIŠTA NIJE TAKO ODVRATNO KAO GOMILA KOJA ZASLUŽUJE SAŽALJENJE, A TI JOJ NE MOŽEŠ POMOĆI, NEGO JE PREZIREŠ. ZAŠTO TAJ SVET GOVORI UVEK SAMO O ONOME ŠTO VREDA NJEGOVA CREVA I OSTALE ORGANE VRLO CENJENOG KADAVERA?"

"A PROPOS, PRE NEKI DAN SMO UREĐIVALI LEŠEVE, BILO IH JE 27, U TORSKOM PAVILJONU!"

"KAKVE LI NAMERE IMAJU SA NAMA?! U STALNOJ SMO NAPETOSTI: HOĆE LI NAS STRELJATI, DIĆI U ZRAK, TRANSPORTOVATI U POLJSKU"?

"MIRJANA, MOJA DRAGA, MI SMO ROBLJE ZAROBLJENO, I MANJE OD TOGA, MI NISMO NI KOLIKO GUBAVCI, MI SMO JEDNA PREZRENA I GLADNA HORDA, A KAD I PORED TOGA ČOVEK UGLEDA MALO ŽIVOTA, A TO SI TI, OSETI TOLIKO NOVIH ŽIVOTNIH SOKOVA, DA STRUJE U NJEMU".*

*REFERENCA NA SUSRET SA MIRJANOM TOKOM KRATKOG IZLASKA IZ LOGORA

"ALI ŠTA ĆU KAD MI JE TAKO GROZNO PRI DUŠI. TO JE REFREN KOJI CELU NOĆ PONAVLJAM".

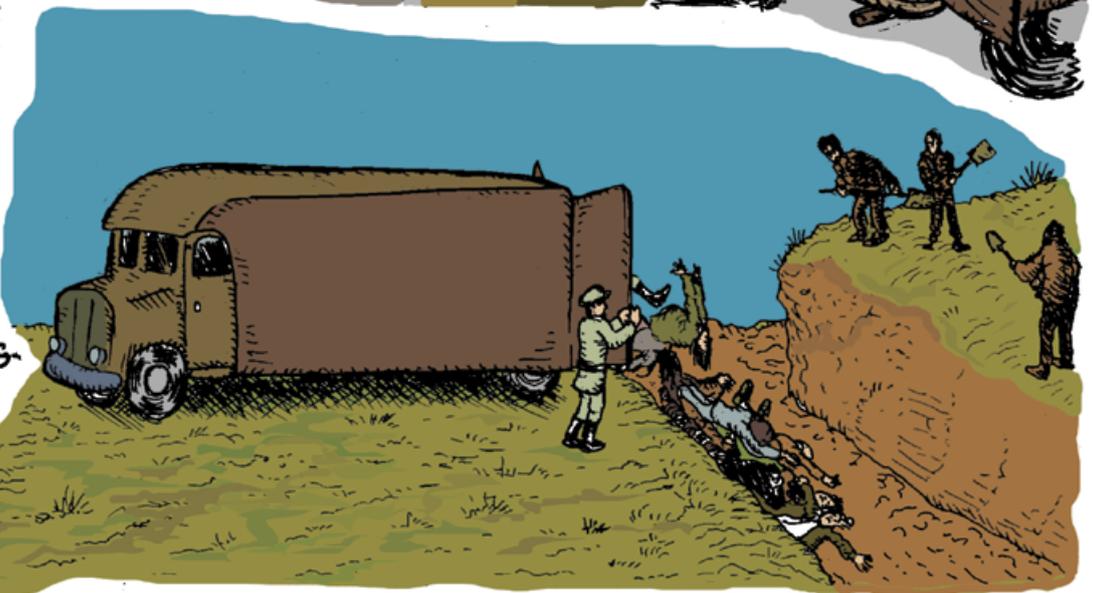
"ZNAM DA NEMA IZGLEDA DA ĆEMO SKORO IZAĆI, A NAPOLJU STE TI I NADA, JEDINO ŠTO ME VEZUJE ZA BEOGRAD KOJI PO NEKOJ NESHVATLJIVOJ KONTRADIKCIJI ISTOVREMENO STRAŠNO MRZIM I STRAŠNO VOLIM!"

"TI NE ZNAŠ, KAO ŠTO NI JA NISAM ZNALA, ŠTA TO ZNAČI BITI OVDE. ŽELIM TI DA NIKAD NE SAZNAŠ. KAO DETE SAM SE BOJALA DA ME NE ZAKOPAJU ŽIVU. I OVO JE NEKA VRSTA PRIVIDNE SMRTI!"

I AKO JE DATUM SMRTI HILDE DAJČ NEPOZNAT, IZVESNO JE DA JE ONA UBIJENA ZAJEDNO SA 6000 JEVREJSKIH ŽENA, DECE I STARIJIH, U KAMIONU DUŠEGUPKI KOJI JE NA SAJMIŠTU BIO U UPOTREBI OD MARTA DO MAJA 1942. TELA SU NAKON TROVANJA GASOM - PREUSMERENOG IZ AUSPUHA "EFIKASNO" TRANSPORTOVANA DO VEĆ PRIPREMLJENIH RAKA NA JAJINCIMA..."

RADOSLAVLJEVA PRIČA

ALEKSANDAR ZOGRAF

U JUNU 2004. GODINE, PRETURAJUĆI PO TEŽI ULIČNIH PRODAVACA STARIH KNJIGA, NAŠAO SAM POŽUTELU SVESKU U KOJOJ SU BILI NEČIJI PRIVATNI ZAPISI... BEZ RAZMIŠLJANJA SAM PLATIO 10 DINARA...

TEK KASNIJE, KADA SAM POČEO DA ČITAM BELEŽNICU, SHVATIO SAM DA JE NEKO ZAPISAO PRIČU O VLASTITOM ŽIVOTU, POČEV OD GODINE RODJENJA 1915. DO 1944. – KADA SE ZAPIS PREKIDA NA POLA REČENICE...

ZAŠTO SE NEKO (NA JEDNOM MESTU KAŽE DA SE ZOVE RADOSLAV) ODLUČIO ZA TAKO NEŠTO? DA LI JE, STREPEĆI DA ĆE IZGUBITI ŽIVOT TOKOM RATNIH ZBIVANJA, REŠIO DA OSTAVI TRAG O SVOM POSTOJANJU, MAKAR I U BELEŽNICI KOJA JE BILA PREDODREĐENA DA BUDE ZATURENA? I KAKVA JE BILA SUDBINA RADOSLAVJEVA?

S OBZIROM DA JE NEKOM KOSMIČKOM IGROM BELEŽNICA DOSPELA U RUKU STRIP-CRTAČA, REŠIO SAM DA TAJ ZAPIS ILUSTRUJEM...

”RODJEN SAM 1915, 27. MARTA. NE PAMTIM KAKO JE BILU TOKOM RATA, ALI SAM ZAPAMTIO OSLOBODJENJE 1918. – MAJKA JE NAPRAVILA ZASTAVU OD HARTIJE, BACALI SMO CVEĆE NA VOJNIKE, ALI NAŠEG TATE NIJE BILU, ON SE VRATIO TEK 1919.”

TATA JE OTVORIO KAFANU – POSAO MU JE IŠAO DOBRO, I U NAŠOJ ULCI SMO BILI NAJBOLJE OBUČENA DECA...

ALI JEDNOG DANA 1923. OSTAVILA NAS JE MAJKA - RAZLOG: NESPORAZUMI SA OCEM. MOGAO BIH ČITAVU KNJIGU O TOME DA NAPISEM.

OTAC JE POČEO DA PIJE I POSTEPENO DA PROPADA, ZADUŽIO SE...

I AKO MI JE ŠKOLA DOBRO IŠLA, MORAO SAM DA JE NAPUSTIM JER NISAM IMAO NOVCE NI ZA OLOVKE.

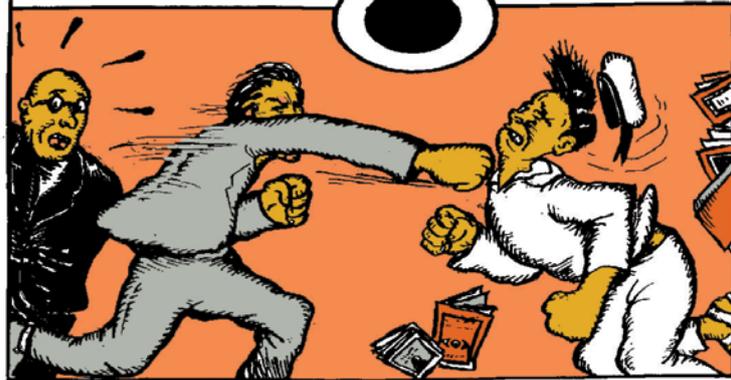
GODINE 1926, OTAC ME JE DAO NA ZANAT, T.J. U KNJIŽARU, GDE JE I MOJ BRAT VEĆ RADIO...

BIO SAM JEDAN OD NAJVREDNIJIH ŠEGRTA, PA SAM IMAO I NAJVEĆU PLATU, ALI SVE SAM MORAO DA DAJEM OCU, TAKO DA SAM VIŠE BIO GLADAN NEGO SIT...

JEDNOG DANA SAM SE POTUKAO SA GAZDINIM RODJAKOM, I MENE OTPUSTIŠE SA POSLA...

ODOH U DRUGU KNJIŽARU, KOJA JE BRZO PROPALA, U TREĆOJ ME JE GAZDARICA TERALA DA JOJ PEREM SUDOVE, A NJENA HISTERIČNA MAJKA ME JE ŠAMARALA ZA SVAKU SITNICU, I NAPUSTIH I TO...

U ŠTAMPARIJI "PLANETA" SAM 1928. KRENUO DA UČIM SLOVOSLAGAČKI ZANAT... JEO SAM JEDANPUT DNEVNO, I REŠIO DA TRAŽIM DRUGI POSAO...

U NOVOOTVORENOJ ŠTAMPARIJI "MINERVA" PRIMISE ME ZA UČENIKA U MAŠINSKOJ SALI. DOBIO SAM PLATU OD 100 DINARA NEDELJNO, A DO SADA SAM IMAO 60 DINARA.

POČNEM SA VOLJOM DA RADIM, I DA ŠPARAM ZA ODELO, ALI ZBOG TOGA NISAM VEČERAO I DORUČKOVAO, UZ TO NISAM IMAO PARE ZA STAN NEGO SAM SPAVAO U PODRUMU NA STAROJ HARTIJI...

ŽIVEO SAM TAKO OD JANUARA DO DECEMBRA, KADA SAM SE RAZBOLEO - LEKAR REČE DA SAM DOBIO ZAPALJENJE PLUĆA, DA LEŽIM U TOPLOM I DA PIJEM LEKOVE, A JA SPAVAM U HLADNOM PODRUMU - UJUTRO, NA MENI JE SNEG...

VIDI GAZDA DA SAM BOLESTAN PA PITA ŠTO NE IDEM KUĆI, A JA KAŽEM TO NIJE NIŠTA, TO ĆE PROĆI...

KASNIJE JE MOMAK IZ ŠTAMPARIJE REKAO GAZDI DA JA NEMAM STAN I DA IMAM MAJKU KOJA ŽIVI U BEOGRADU, ALI NE BRINE O MENI... KAD JE TO ČUO, GAZDA, ON MI DADE POVIŠICU 50 DINARA NEDELJNO DA IMAM ZA STAN, I OBEĆA RUČAK DOKLE GOD SE NE OSAMOSTALIM.

SAD NASTAJU SRETNI DANI. BRZO SAM SE OPORAVLJAO OD BOLESTI, USELIO SE U STAN, A GAZDA SE BRINUO O MENI KAO O SVOM SINU. SVAKE NEDELJE SAM DOLAZIO KOD NJEGA KUĆI I RUČAO ČARSKI.

POČEO SAM DA IDEM PO IGRANKAMA, UPISAO SE U PEVAČKO DRUŠTVO, BAVIO SE FUDBALOM U GRAFIČARU, GDE SAM BIO JEDAN OD NAJBOLJIH GOLMANA, I IGRAO PET UTAKMICA ZA REPREZENTACIJU BEOGRADA.

NE PRAVIM SEBE ZA SVECA - NE, BIO SAM I U DRUŠTVU NAJGORIH MANGUPA. VIDEO SAM TAJ PONOR I ČUVAO SE NJEGA.

BRAT ME JEDNOG DANA ODVEDE KOD MAJKE KOJA ME LEPO DOČEKA, A KASNIJE SE SLUČAJNO BAŠ PREKO PUTA NJENOG STANA PRESELIO MOJ STANODAVAC, I JA TAKO POSTADOH KOMŠIJA VLASTITOJ MAJCI. KADA SAM SE JEDNOM SA STANODAVCEM POSVADJAO, MAJKA ME POZVA DA STANUJEM U JEDNOJ SOBI U NJEZINOJ AVLIJI.

PRISTAO SAM. USELIO SAM SVOJE STVARI, A TO JE BIO JEDAN KUFER SA NOVIM ODELOM I NEKOLIKO PARI VEŠA.

POSTADOH MAJSTOR 1934., A GAZDA JE PRESTAO DA ME HRANI. MEDJUTIM, NA MOJE MESTO DODJU DRUGA DVOJICA, A JA U POTRAGU ZA POSLOM. DOBIO SAM PRIVREMENI POSAO, ALI MI SE MAJKA PREUDADE, I JA SAM MORAO DA SE ODSELIM...

BIO SAM BEZ POSLA ŠEST MESECI, I POČEO DA SE HRANIM U JAVNOJ KUHINJI... MAJKA MI JE PLATILA KIRIJU, DA NE BIH MORAO DA GAZDARICI PRODAM SVOJE ODELO ZA 200 DINARA.

REŠIH DA IDEM U SVET, USPEH DA SE PREBACIM U FIJUME, U JEDNOM SELU ME UHVATE ITALIJANSKI ŽANDARMI I PREBAČE ME NATRAG U JUGOSLAVIJU, JER NISAM IMAO NI PASOŠA.

SA POLA DINARA U DŽEPU STIGOH U BEOGRAD, GDE SRETOH SVOJU DEVOJKU NADU, KOJA MI DADE 2 DINARA DA KUPIM HLEBA...

ODOH DO MAJKE POŠTO SAM ČUO DA JE BOLESNA, A ONA ME POSLA NA TAVAN DA JOJ DONESEM KONOPAC ZA VEŠ...

NA TAVANU STAJAHU KOBASICE I SLAVINE, A MAJKA SE NIJE SETILA NI DA PONUDI...

MESEC DANA SAM SPAVAO NA JEDNOJ POLJANI GDE SAM NAPRAVIO KOLIBU, A PREKO DANA SAM IŠAO NA ŽELJEZNIČKU STANICU GDE SAM NOSIO KUFERE, TE SAM ZARADIO ZA HLEBA...

USPEO SAM DA PONOVO DOBIJEM POSAO U ŠTAMPARIJI, I OPET POSTADE DOBRO ZA MENE. ODUŽIO SAM DUG GAZDARICI I DOBIH NATRAG MOJA ODELA...

DOBIO SAM POZIV ZA VOJSKU, GDE SAM BIO OD 1937. DO 1939., UZ DODATNU VEŽBU OD MESEC I PO DANA, JER JE RAT IZMEDJU ENGLJSKE I NEMAČKE POČEO...

DOŠAO SAM KUĆI KAO REZERVNI PODNAREDNİK, I SREĆOM SAM ODMAH NAŠAO POSAO... PLANIRAO SAM DA SE OŽENIM NADOM, KOJA ME JE ČEKALA 25 I PO MESECI DOK SAM SLUŽIO VAZDUHOPLOVSTVO U ZEMUNU...

SVADBA JE BILA FEBRUARA 1940. NADINA PORODICA SE PROTIVILA, A KASNIJE NAS JE NJEN OTAC ZVAO DA STANUJEMO KOD NJIH DOK SE NE SNADJEMO...

NEKOLIKO PUTA SAM BIO POZIVAN NA VOJNU VEŽBU; 1941. POSLALI SU ME NA BUGARSKU GRANICU. JEDNOG DANA DOBIJEM ZAPALJENJE UVA, TE ME VRATE U BEOGRAD NA LEČENJE I ODLOŽE MI VEŽBU NA 2 MESECA...

STIGAO SAM U BEOGRAD U NOĆI 27. MARTA, KADA JE SVE VRILO KAO U KOTLU—PROTESTI PROTIV PRISTUPANJA JUGOSLAVIJE TROJNOM PAKTU.

NADA SE OBRADOVALA, ALI JA JOJ REKOH DA LAKO MOŽE DA ZARATI...

DOK SAM ŽIV, PAMTIĆU 6. APRIL 1941. NADA ME JE PROBUDILA, I KAŽE: "USTAJ, RADIO JAVLJA DA JE POČEO RAT!"

I ZAŠAO SAM NA ULICU I ČUO DA PUCAJU TOPOVI...VIDEO SAM U DALJINI AVIONE I UDJOH U SOBU PO DURBIN, DA VIDIM DA LI SU NAŠI. U TOM MOMENTU POČESE DA PADAJU BOMBE...

SAMO ŠTO SMO UŠLI U PODRUM, UDARI DO NAS BOMBA, KUĆA SE ZATRESE A GRDNA PRAŠINA VLETI KA NAMA—ŽENE SU VRIŠTALE...

POČESMO DA OTRPAVAMO ULAZ U PODRUM, I TOKOM NAJŽEŠĆEG BOMBARDOVANJA PRETRČASMO U JEDNU PETOSPRAZNICU PREKO PUTA...KAD SE PRIMIRILO, VIDESMO DA JE VEĆI DEO NAŠE KUĆE BIO SRUŠEN...

NA BRZINU SMO POKUPILI ODELA, CIPELE I POSTELJNE STVARI I VEZALI U BOŠČE. JA SAM TOLIKO PONEO DA U NORMALNIM PRILIKAMA TO NE BIH MOGAO NI DA PODIGNEM. VATRE GORE, SVUDA LJUDI POBIJENI, NEKI U DONJEM VEŠU IZLETILI IZ KREVETA...

KROZ PORUŠENE KUĆE I RAZVALJENE ULICE STIGOSMO DO MOJE MAJKE I OČUHA, KOJI U JEDNU SOBICU PRIMISE NADU, NJENOG OCA I SESTRU SA DVOJE DECE, I MENE...

NA DAN 8. APRILA 1941. KRENUO SAM U RANU ZORU DO VOJNE KOMANDE BEOGRADA NA AVALI. TAMO REKOŠE NEODREĐENO - "IDITE U SVOJE JEDINICE ILI PRAVAC UŽICE":

SA NEKOLICINOM KOLEGA TIPOGRAFA REŠIH DA IDEMO DO UŽICA - TO JE BIO NAPORAN PUT, SVUDA VOJNICI KOJI NE ZNAJU NI SAMI KUDA SU SE UPUTILI - A NA SVAKOM KORAKU NEMAČKI AVIONI...

BILO JE TEŠKO NABAVITI HRANU - KOD RIPNJA SMO ZATEKLI BOMBARDOVANI VOZ, I IZ NJEGA SMO IZNELI NEKE KONZERVE KOJE SMO MORALI DA BACIMO VEĆ TREĆEG DANA, JER SMO IŠLI PREKO BRDA I NJIVA...

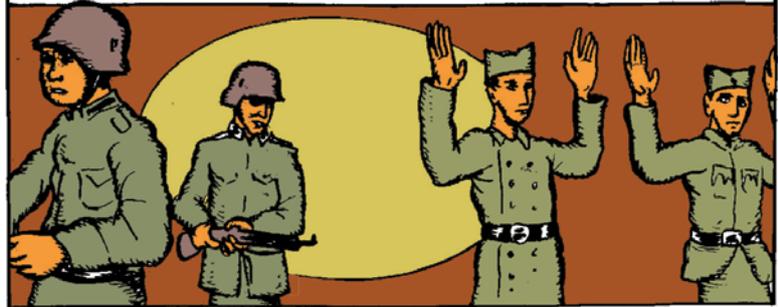
KONAČNO STIGOSMO DO SARAJEVA, GDE UVIDESMO DA JE NAŠ NAPORAN PUT BIO UZALUDAN - SVUDA IZBEGLICE I VOJSKA, REKOŠE DA NEMCI SVE TRPAJU U LOGORE...

AJD NAZAD PREKO BRDA I DOLINA, IZBEGAVAJ NASELJENA MESTA KOJA SU NEMCI VEĆ OKUPIRALI...

DO BEOGRADA SAM TRI PUTA BIO HAPŠEN I TRI PUTA SAM USPEO DA POBEGNEM, POSLEDNJI PUT NEMCI ME SMESTIŠE NA IGRALIŠTE "JUGOSLAVIJE", GDE JE VEĆ BIL DESETINU HILJADA NAŠIH VOJNIKA...

TOKOM NOĆI SAM PROŠIRIO JEDNU RUPU KOJU SU DECA ISKOPALA DA BI SE KRIŠOM UVUKLA NA UTAKMICE...

POLAKO SAM PUZIO SVE DO ULICE VOJVODE STEPE, PRETRČAO SAM I SAKRIO SE U NEKOM DVORIŠTU I TU PRESEDEO CELU NOĆ.

UJUTRO SE PREBACIH U NEKE RUŠEVINE...

PREDVEČE SAM SPOREDNIM ULICAMA DOŠAO KUĆI, GDE SU SVI BILI RADOSNI ŠTO SAM SE VRATIO...

SEDEO SAM KUĆI DOK SE NIŠAM MALO OPORAVIO, PA SAM IZAŠAO DA VIDIM KAKO IZGLEDA BEOGRAD - NA SVE STRANE RUPE I PORUŠENE ZGRADE.

DANIMA SAM LUTAO ULICAMA, NADAJUĆI SE DA ĆU PRONAĆI BRATA, KOJEM SE IZGUBIO TRAG... JEDNOM ME JE NEKI NEMAČKI VOJNIK GURNUO U STROJ, TE ME PVEDOŠE...

KOD MOSTARA, GDE SE ČEKALO NA KAMIONE DA NAS ODVEZU, MENI USPE DA POBEGNEM JER SAM BIO U CIVILU...

DODUŠE, BILO JE JOŠ CIVILA ZAROBLJENO, ALI SU ONI IŠLI MIRNO KO JAGANJCI... OD TADA SAM BIO OPREZNIJI, KAD VIDIM GRUPU VOJNIKA SKLONIM SE U PRVU KAPIJU...

NEKO VREME SAM RADIO U KAFANI, GDE JE BILO TEŠKO NABAVITI RAKIJU I VINO, A NEMCI PIJU I NE PLACAJU... POČELI SU DA SALJU POZIVE ZA RAD U RUDNICIMA, A JA SAM SE SPASAO TAKO ŠTO SAM NAŠAO POSAO KOD KUMA U ŠTAMPARIJI...

GODINA 1942. BILA JE TEŠKA. OGREVA NIJE BILO, LJUDI SU SEKLI DRVEĆE PO ULICAMA, LOŽILI TARABE IZ DVORIŠTA, A JA SAM DONOSIO HARTIJU IZ STAMPARIJE...

RADIO SAM I IZBEGAVAO POLITIČKE DISKUSIJE - OKO MENE SU BILI LJUDI U KOJE NISAM IMAO POVERENJA. BIO SAM STIDLJIV, ALI I PREKE NARAVI - VEROVATNO BIH BRZO OSTAVIO KOSTI U NEKOJ RUPI...

DOŠLA JE I 1944... ZA USKRS SAM OTIŠAO NA TOPČIDER DA GLEDAM UTAKMICU...

NAJEDNOM, POJAVIŠE SE SAVEZNIČKI AVIONI... NEMCI JEDNOG OBORIŠE, GLEDAM KAKO PILOT PADOBRANOM ISKAČE...

KRENUO SAM KUĆI, USPUT NAIDJE TALAS AVIONA KOJI PROSIPAHU BOMBE NA VAROŠ...

DOGURAO SAM DO DRŽAVNE BOLNICE, MISLEĆI DA TAMO NEĆE BOMBARDOVATI, KAD SU POČELE BOMBE DA PADAJU...

ULETEO SAM U ZEMLJANI ROV BLIZU KARADJORDJEVOG PARKA, KADA SAM ČUO GLAS NEKE ŽENE, KOJA JE BILA RANJENA U NOGU...

PONESOH JE DO JEDNE RUPE KOJU JE PRE 10 MINUTA NAČINILA BOMBA, RAČUNAJUĆI DA NEĆE BOMBA DVAPUT NA ISTO MESTO DA UDARI...

TA ŽENA ISCEPA HALJINU I JA JOJ VEZAH NOGU DA ZAUSTAVIM KRVARENJE...MOLILA ME DA JE ODVEDEM U SVETOSAVSKU ULICU,GDE JOJ ŽIVI TETKA...

TAD OKO NAS POČESE DA PADAJU BOMBE, I JEDNA UDARI USRED SKLONIŠTA GDE SAM JA HTEO DA SE SKLONIM, I RAZNESE SVE LJUDE...

GROZOTA - GLEDAM UNAKAŽENA TELA, KAD JEDNA RUKA DOLETE KOD NAS U RUPU...

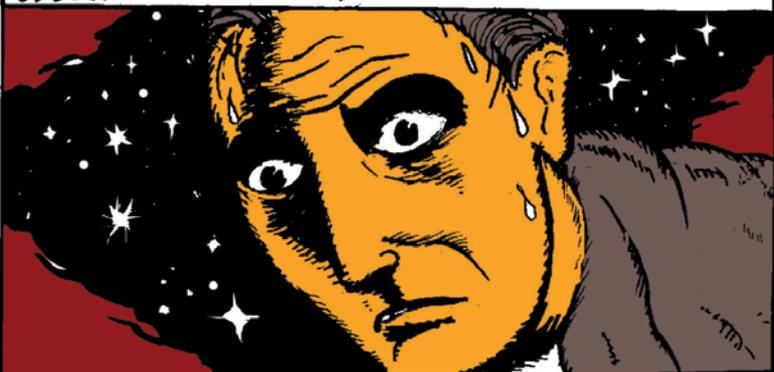
ŽENA PADE U NESVEST OD UZBUDJENJA...JA STAO I NE ZNAM ŠTA DA RADIM...BRINEM SE ŠTA JE KUCI I ŠTA RADI NADA...

REŠIH DA PRVO ODVEDEM OVU ŽENU - NJOJ MOGU DA ZAHVALIM ŠTO NISAM ZAVRSIO U SKLONIŠTU, TO JEST GROBNICI...

OTAC MI JE GOVORIO - SINE, POMOJNI DRUGOME, I ETO JA SAM UVEK TAKO ČINIO, POMAGAO SAM, UDELIM I SIROMAHU, RAZUME SE AKO IM...

NA OVOM MESTU SE RADOSLAVLJEV ZAPIS ZAVRŠAVA... ŠTA GOD BIO RAZLOG DA NJEGOVA SUDBINA BUDE ZABELEŽENA, OSEĆAO SAM DA JE TREBALO DA TO PREPRIČAM...

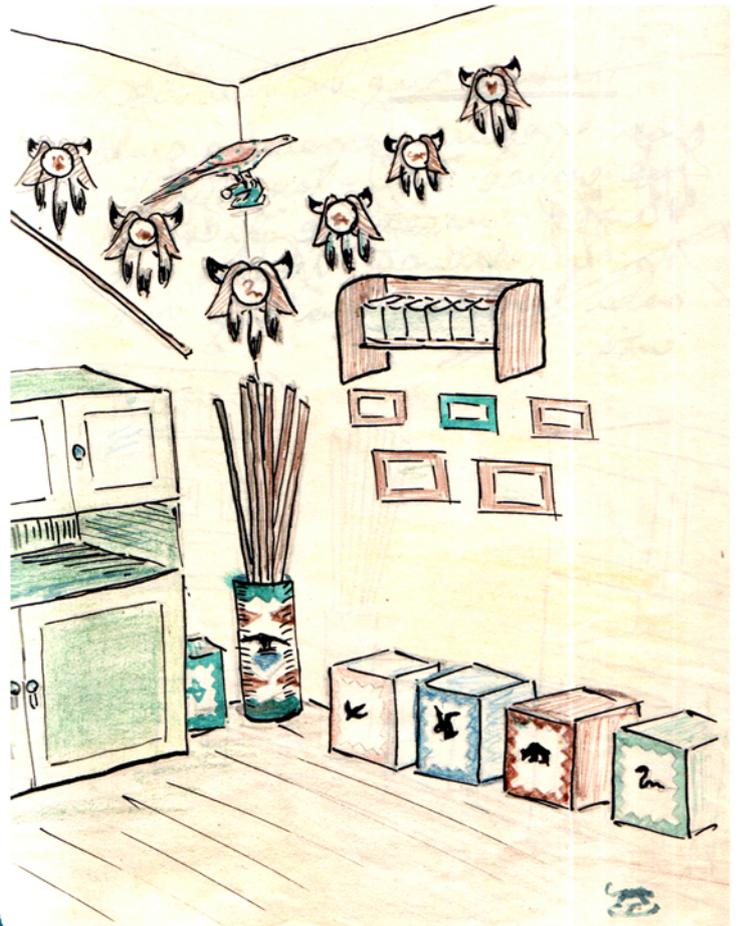

BELEŽNICA JEDNOG SKAUTA

ALEKSANDAR ZOGRAF.

DRAGY ČRŤY
NĀĀTČRU

TVŮSY TRĀFŮVY
BYLY QU DŮ SĀDĀ
SĀSĀY TVŮSY NŮ-
ČTŮNY DŮBRY
ŌDĀČRČĀY, ĀČĀ
ŌĀY ŌČTĀŮ TĀKŮVY
MĀ ČČS BYTY KŌRYŌ-
TĀĀ SĀŮTYĀŮ

ČITALAC MI JE POKLONIO BELEŽNICU KOJU JE KUPIO NA BUVLJOJ PIJACI, NEKADA VLASNIŠTVO TINEJDŽERA IZ BEOGRADA, KOJI JE BELEŽIO SVE ŠTO MU SE DEŠAVALO TOKOM 1940. I 1941. GODINE... ZALJUBLJENIK U PRIRODU, SKAUT, I PASIONIRANI CRTAČ, BURNO RATNO VREME KAO DA JE BILO NEŠTO ČIME JE TEK USPUTNO BAVIO; BILO JE VAŽNIJE DA PAŽLJIVO ISCRTA POEMU NA IZMIŠLJENOM ALFABETU...

"U ŠKOLI, SPORTU ILI ČEMU SLIČNOM, NIKADA NISAM TEŽIO DA SE ISTIČEM, ALI U SKAUTIZMU IMAM SVOJU AMBICIJU. NA SEDNICI NAŠEG UDRUŽENJA, ODLUČENO JE DA JA BUDEM TAJ KOJI ĆE IZRADITI PROJEKAT ZA UREĐENJE SKAUTSKIH PROSTORIJA..."

BILIEBAU

KOD PAHE

"U NEDELJU 6. APRILA 1941. OKO 7 IZJUTRA POČELO JE NENAJAVLJENO BOMBARDOVANJE BEOGRADA. BRZO SMO POKUPILI PRNJE I ZAPUTILI SE ZA VIŠEVAC KOD KRAGUJEVCA. NA DAN 15. APRILA VIDELI SMO TENKOVE I ČULI TOPOVSKU PALJBU. PUTEM PROLAZE VOJNICI JUGOSLOVENSKE VOJSKE, BEŽE, NEKI SU RASPUŠTENI I ODLAZE KUĆAMA. NEMAČKI AVIONI NEPREKIDNO NADLEĆU. PRIČA SE DA SE HRVATSKA ODVOJILA, ITALIJA UZELA SLOVENIJU I DALMACIJU, MAĐARSKA SVE DO DUNAVA. U BEOGRAD SMO SE IZ BEZANIJE VRATILI 28. APRILA..."

"PRIJAVIO SAM SE ZA
RAŠČIŠĆAVANJE RUŠEVINA
U ODSEK ZA PARKOVE I
POŠUMLJAVANJE, ZAJED-
NO SA DRUGIM SKAUTIMA.
BACILI SU NAS NA
RAZNE POSLOVE, RECIMO:
"ŠTUKA" JE BOMBAMA
RAZRUŠILA DEO GRADA,
A NAS ZADATAK JE DA
SRUŠIMO SVE OSTALO...
I TAKO, U MESTO GRADA,
TU BI JEDNOM TREBALO
DA NIKNU PRELEPI PARKOVI...
UPRKOS STROGIM
NADZORNICIMA, BILO JE MALO
RADA, DOSTA ZABUŠAVANJA, A NAJVIŠE PRAŠINE"

СТРАЖАР НА "ПИОНИРУ"

"NAKON TOGA
SAM POSTAO ČUVAR NA "PIONIROVOM" PARKU
VOZILA. TO JE BILO VIŠE NEGO UBISTVO. TOKOM
CELOG DANA MALO SEDIM, MALO ŽETAM, SVE U
DVORIŠNOM KRUGU. KONTROLA PROLAZI NA SAT
VREMENA, A DRŽ SE AKO TE UHVATE DA SPAVAŠ!
MENE SU UHVATILI DVAPUT. POSLE TRI NEDELJE SAM
KIDNUO, NISAM MOGAO DA IZDRŽIM!"

"ZA VREME POPODNEVNOG ODMORA KORISTILI SMO
PRILIKU DA ŠMUGNEMO DO ZOOLOŠKOG VRTA. KONAČNO
SAM MOGAO DA DAM ODUŠKA SVOM INTERESOVANJU
ZA ŽIVOTINJSKI SVET!"

ЦЕО ЈУНИ НИСАМ НИШТА РАДИО!

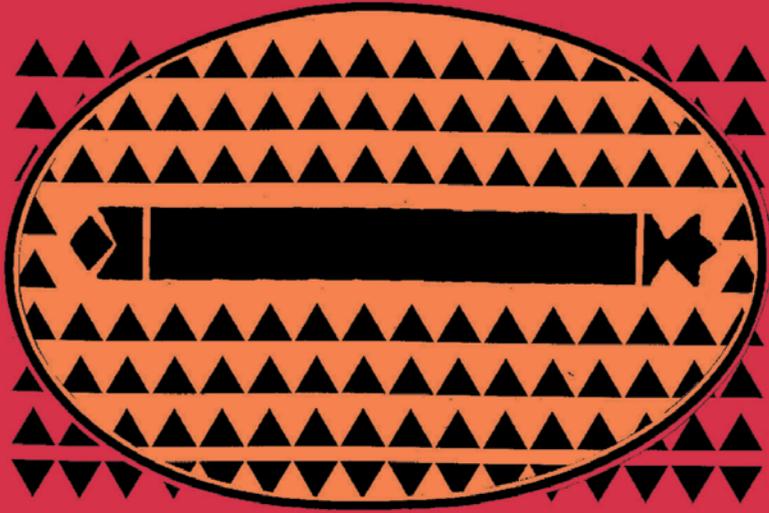

"CELOG JUNA NISAM NIŠTA RADIO, PARDON, IZLEŽAVAO
SAM SE I ČITAO KNJIGE!"

"U JULU SAM POČEO DA
RADIM KAO MATROZ NA BRODU
"MIRA". I TAKO PROVODIM VREME,
PRELAZEĆI S OBALE NA OBALE,
OVE 1941!"

BOJ NA STALJINGRADU

ALEKSANDAR ZOGRAF

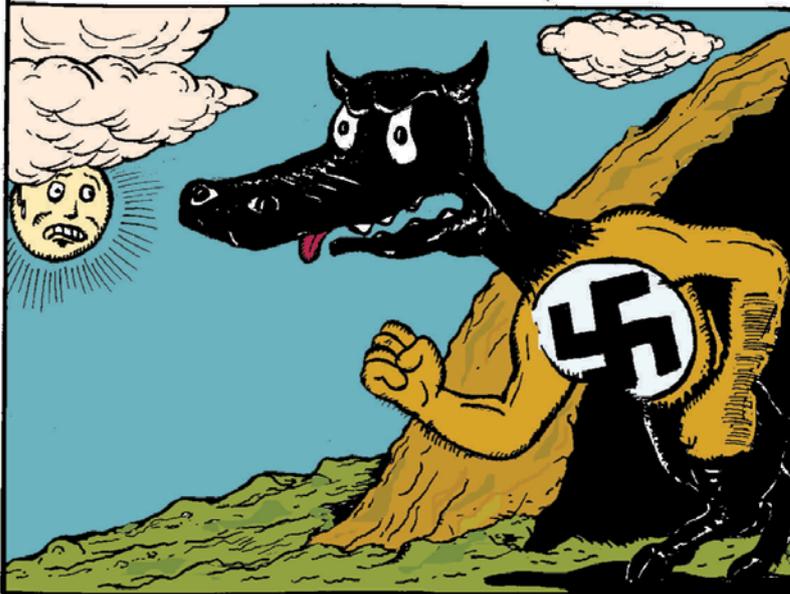
OD VREMENA OSLOBODJENJA OD NEMAČKE OKUPACIJE, DO TITOVOG SUKOBA SA STALJINOM 1948. GODINE, JUGOSLAVIJA JE PROLAZILA KROZ PERIOD KOJI JE BIO OZNAČEN BLISKOŠĆU SA SOVJETSKIM REŽIMOM. BIZARNI PRODUKT TOG VREMENA JE "BOJ NA STALJINGRADU", OPSKURNA POEMA IZ 1945. GODINE, SA STALJINOVIM PORTRETOM NA KORICAMA.

AUTOR MLADEN BASARABIĆ IZ VIŠNJICE, ISPEVAO JE PESMU U DESETERCU, PODRAŽAVAJUĆI STIL NARODNE POEZIJE:

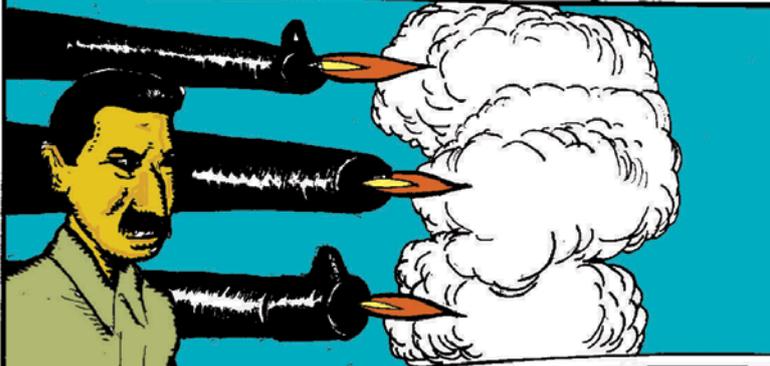
U SRED LETA I BIJELA DANA
NAD EVROPOM SPUSTILA SE TAMA,
IZ TE SILNE, GUSTE POMRČINE
IZAŠLA JE ZVERKA IZ JAZBINE
ŽIG SOTONIN IMALA NA PRSA
U OBLIKU KUKASTOGA KRSTA

ZVERKA SE JE GLADNA DOGODILA
I EVROPSKE NARODE GUTALA
PA S' OKREĆE TOJ ZEMLJI RUSIJI,
DA PROGUTA TO PLEME SLOVENA
NA ZEMALJSKOJ KUGLI DA GA NEMA.

MUDRA GLAVA U STALJINA STARA
NE DA NEMCU TA ČUDA DA STVARA.
NAZAD NE SMU, NAPRED IM NE DADU,
POBIŠE SE U TOM STALJINGRADU.

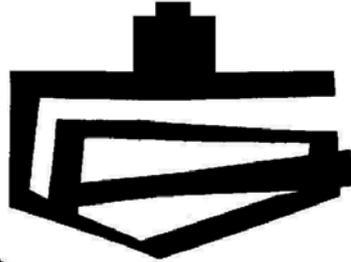
VEĆE ČUDO NISE DOGODILO,
KAO ŠTO BEŠE BOJ NA STALJINGRADU
GDE SE SILE NADBITI NE DADU.

KADA JE ČUO HITLER IZ BERLINA
SPOPALA GA NEKA DIVLJA VIKI:
"TO SU LJUDI BRAĆO BEZ KULTURE
EVROPU ĆE SVU DA ISPRETURE"

PLAMTI, BUKTI, PRŠTI I SIJEVA
OKO NOGU MOTAJU SE CREVA.
RUKE, NOGE LETU U NEBESA
PARČAD KOSTI I KOMADI MESA.

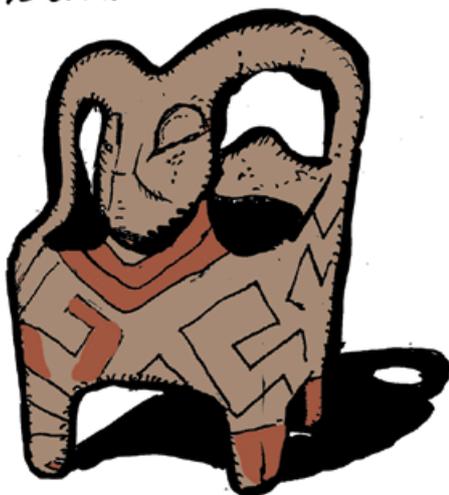
OVA PESMA OD SRCA NAS SVIJU
A FAŠIZMU ŠAMAR PO OČIJU...
... ZBOGOM OSTAJ MOJA PESMA MILA
PISO SAM TE MESECA APRILA,
U HILJADU DEVETOJ STOTINI
ČETRDESET I PETOJ GODINI.

O BORSKOJ BELEŽNICI

ALEKSANDAR ZOGRAF.

OKOLINA GRADA BORA, U ISTOČNOJ SRBIJI, OD PRAISTORIJSKIH VREMENA JE BILA POVEZANA SA EKSPLOATACIJOM RUDE BAKRA.

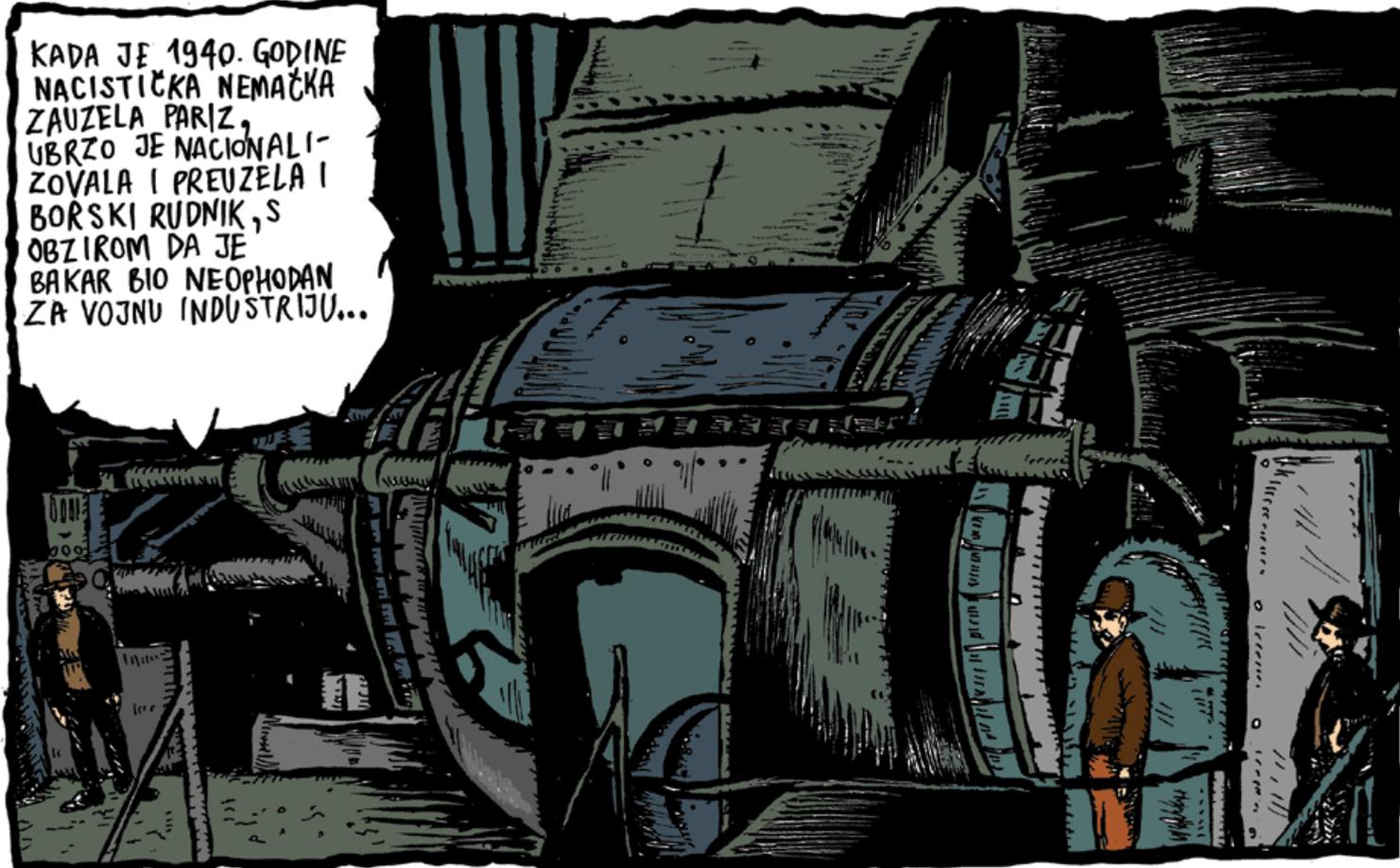

(NEOLITSKI ŽRTVENIK ILI RUDARSKA LAMPICA SA PRAISTORIJSKOG RUDNIKA RUDNA GLAVA)

POČEV OD 1904, FRANCUSKA KOMPANIJA JE KRENULA SA MASOVNOM EKSPLOATACIJOM BAKRA, IZGRADIVŠI KOMPLEKS RUDNIČKIH POSTROJENJA U BORU. OVAJ, NEKADA RURALNI KRAJ, TAKO JE PRIVUKAO RADNU SNAGU NE SAMO IZ REGIONA, VEĆ I IZ RAZNIH KRAJEVA EVROPE.

KADA JE 1940. GODINE NACISTIČKA NEMAČKA ZAUZELA PARIZ, UBRZO JE NACIONALIZOVALA I PREUZELA I BORSKI RUDNIK, S OBZIROM DA JE BAKAR BIO NEOPHODAN ZA VOJNU INDUSTRIJU...

NAKON OKUPACIJE JUGOSLAVIJE, 1941. GODINE, U BORU I OKOLINI JE IZGRADENO ČETRESEKATK RADNIH LOGORA, KOJI SU BILI POPUNJAVANI HILJADAMA RATNIH ZAROBLJENIKA IZ ITALIJE, GRČKE, POLJSKE I DRUGIH EVROPSKIH ZEMALJA. TOKOM RATNIH GODINA, PROIZVODNJA BAKRA JE TU DOSTIZALA I DO JEDNE ČETVRTINE UKUPNIH NEMAČKIH POTREBA.

VELIKI BROJ PRINUDNIH RADNIKA DOPREMAN JE IZ SAME SRBIJE, ALI SU ONI ČESTO BEŽALI U ŠUME ILI SE PRIDRUŽIVALI PARTIZANIMA. POČEV OD 1943. GODINE, IZ MAĐARSKJE JE U BOR POSLATO 6000 LJUDI, VEĆINOM MAĐARSKIH JEVIJEJA, UZ MANJI BROJ PRIPADNIKA VERSKIH GRUPACIJA KOJE ODBIJAJU UPOTREBU ORUŽJA, POPUT JEHOVINIH SVEDOKA.

MEĐU JEVIJEJSKIM ZAROBLJENICIMA BIO JE I MIKLOŠ RADNOTI (RADNOTI MIKLÓS), PESNIK IZ BUDIMPEŠTE...

PRE NEGO ŠTO JE INTERNIRAN U BORSKI RUDNIK, MIKLOŠ RADNOTI JE BIO AKTIVAN KAO PESNIK MODERNOG IZRAZA I KNJIŽEVNI PREVODILAC...
ROĐEN U JEVREJSKOJ PORODICI KAO MIKLOŠ GLATER (GLATTER MIKLÓS), NA SAMOM POČETKU NJEGOV ŽIVOT JE BIO OZNAČEN TRAGEDIJOM - NJEGOVA MAJKA UMIRE NA PORODAJU, KAO I BRAT BLIZANAC. U SVOJOJ DVANAESTOJ GODINI GUBI I OCA, TAKO DA ODRASTA UZ UJAKA, KOJI JE BIO SUVLASNIK KOMPANIJE KOJA SE BAVILA PRODAJOM TEKSTILA...

RADNOTI JE POČEO VRLO RANO DA OBJAVLJUJE POEZIJU, A KAO STUDENT SE PRIKLJUČIO LITERARNOM KRUGU OKO ALFREDA RAINHOLDA (REINHOLD ALFRÉD), U KASNIJEM ŽIVOTU U ENGLESKOJ POZNAT KAO ALFRED RAYNOLDS. RAINHOLD JE LEVIČARSKE IDEJE SPAJAO SA HRIŠĆANSTVOM I HINDUISTIČKIM MISTICIZMOM, ŠTO JE IMALO VELIKOG UTICAJA NA RADNOTIJA...

U JEDNOM PISMU, PESNIK OBJAŠNJAVA: "NIKADA NISAM PORICAŖO SVOJE JEVREJSKO POREKLO, MEĐUTIM SMATRAM DA SU RASA I KRVNO POREKLO NEVAŽNI, I DA NE ODREĐUJU MOJ INTELEKTUALNI, DUHOVNI I POETSKI IDENTITET." GODINE 1943, ZAJEDNO SA SUPRUGOM, PREŠAO JE U KATOLIČANSTVO, ALI NOVI RASNI ZAKONI U MAĐARSKOJ TOG VREMENA (KOJA JE BILA SAVEZNIK NACISTIČKE NEMAČKE) NISU MU ZBOG TOGA OMOGUĆAVALI PRIVILEGOVAN POLOŽAJ U ODNOSU NA DRUGE GRADANE JEVREJSKOG POREKLA, PRIMORAVANE NA PRISILNI RAD...

U SREĆNIJA VREMENA, GODINE 1933, ZAJEDNO SA
BUDUĆOM SUPRUGOM FANI ĐARMATI (GYARMATI
FANNI), BRODOM JUGOSLAVIJA OTISNUO SE
NA KRSTARENJE JADRANOM, POSETIVŠI
CRNU GORU I DALMACIJU...

NA TOM PUTU NASTALA JE I PESMA CRNOGORSKA
ELEGIJA, U KOJOJ GOVORI O SUSRETU SA PEROM
KAPETANOVIĆEM, GORŠTAKOM I RIBAREM, ČIJI
JEDNOSTAVAN I TEŽAK ŽIVOT PESNIK UPOREĐUJE
SA VLASTITIM ISKUSTVOM. OTVORENOST PREMA
RAZLIČITIM SREDINAMA I KULTURAMA, ODSLIKAVALA
JE ŠIRINU RADNOTIJEVIH POGLEDA.

IRONIJOM SUDBINE,
PESNIK ĆE NA BALKAN
JOŠ JEDNOM DOSPETI
1944. GODINE, ALI KAO
PRISILNI RADNIK U
BORSKIM RUDNICIMA.
UMESTO JEVREJSKE
ZVEZDE, NOSIO JE
BELU TRAKU,
OZNAKU DA JE
HRISĆANIN...

MIKLOŠ RADNOTI JE, ZAJEDNO SA DRUGIM JEVREJSKIM PRISILNIM RADNICIMA, U BORSKE RADNE LOGORE DOSPEO ZAHVALJUJUĆI DOGOVORU IZMEĐU NEMAČKE ORGANIZACIJE TODT I MAĐARSKE VLADE. U LOGORIMA SU NADZOR VRŠILI MAĐARSKI VOJNICI, DOK SU RADOVIMA RUKOVODILI PRIPADNICI ORGANIZACIJE TODT... LOGORI SU DOBILI NAZIVE PREMA GRADOVIMA U SASTAVU TREĆEG RAJHA: BERLIN, WIEN, BRÜNN, INSBROCK, ITD.

VEĆINA POSLOVA TICALA SE IZGRADNJE ŽELEZNICE, PUTEVA I INFRASTRUKTURE, KOJI SU TREBALO DA OBEZBEDE EFIKASNJI TRANSPORT RUDNOG BOGATSTVA...

NAJVEĆI LOGOR, U KOJEM SU VLADALI NAJTEŽI USLOVI, I KOJI JE SLUŽIO I KAO PRIHVATNI, BIO JE BERLIN. SVEDOCI OPISUJU MOMENAT PRISTIZANJA U LOGOR: "BRZO SU SE OKUPILI LOGORAŠI KOJI SU TU RANIJE PRISPILI - JUGOSLOVENI, GRČI, ITALIJANI. USRED LETA TELO IM JE BILO PREKRIVENO PRJAVIM RITAMA, KOJE SU SKRIVALE GNOJNE RANE!!"

NAKON OKUPACIJE MAĐARSKE OD STRANE NACISTIČKE NEMAČKE, JUNA 1944, SVI LOGORAŠI SU MORALI DA PREDAJU SVOJE CIPELE U MAGACINE NA ČUVANJE, A DOBILI SU DRVENE KLIMPE ILI SANDALE; TO JE OTEŽAVALO I INAČE NAPORAN RAD OD 10 ILI 12 SATI; NEKI SU ZA NOGE VEZIVALI OBIČNO PARČE DASKE, ILI HODALI BOSI...

PLAŠEĆI SE DA NE BUDU PRESELJENI NA FRONT, PRIPADNICI ORGANIZACIJE TODT ČESTO SU ODLAZILI MEĐU PRINUDNE RADNIKE DA BI IH POŽURIVALI, NEMILOSRDNO IH PREBIJAJUĆI I IZLAŽUĆI ŠIKANIRANJU SVAKE VRSTE...

ISTA ORGANIZACIJA SE BAVILA I DISTRIBUCIJOM HRANE—OFICIRI I ČUVARI SU DOBIJALI POSEBNO PRIPREMLJENU HRANU, A SVE NEPOJEDENO JE BACANO PSIMA, DOK SU LOGORAŠI DOBIJALI OSKUDNO PRIPREMLJENE ČORBE OD BAJATOG POVRĆA, BEZ IKAKVOG ZAČINA. ZBOG OSKUDNE ISHRANE, PRI USLOVIMA NAPORNOG RADA, LJUDI SU OBOLEVALI I UMIRALI...

MIKLOŠ RADNOTI JE BIO RASPOREĐEN U LOGOR HEIDENAU, KOJI JE BIO PRILIČNO UDALJEN OD KOMANDE. ZAHVALJUJUĆI LOKALNOM ZAPOVEDNIKU ANTALU SALU, POREKLOM IZ BUDIMPEŠTE, U HEIDENAU SU VLADALI USLOVI NEŠTO PODNOŠLJIVIJI OD OSTALIH LOGORA. RADNOTI JE TU, NAKON RADA, ČITAO SVOJU POEZIJU, A NEDELJOM BI OKUPLJAO MANJU GRUPU KOJOO JE DRŽAO PREDAVANJA IZ KNJIŽEVNOSTI, SVE U NASTOJANJU DA SMISLOM ISPUNI BIVSTVOVANJE POD TAKO TEŠKIM OKOLNOSTIMA...

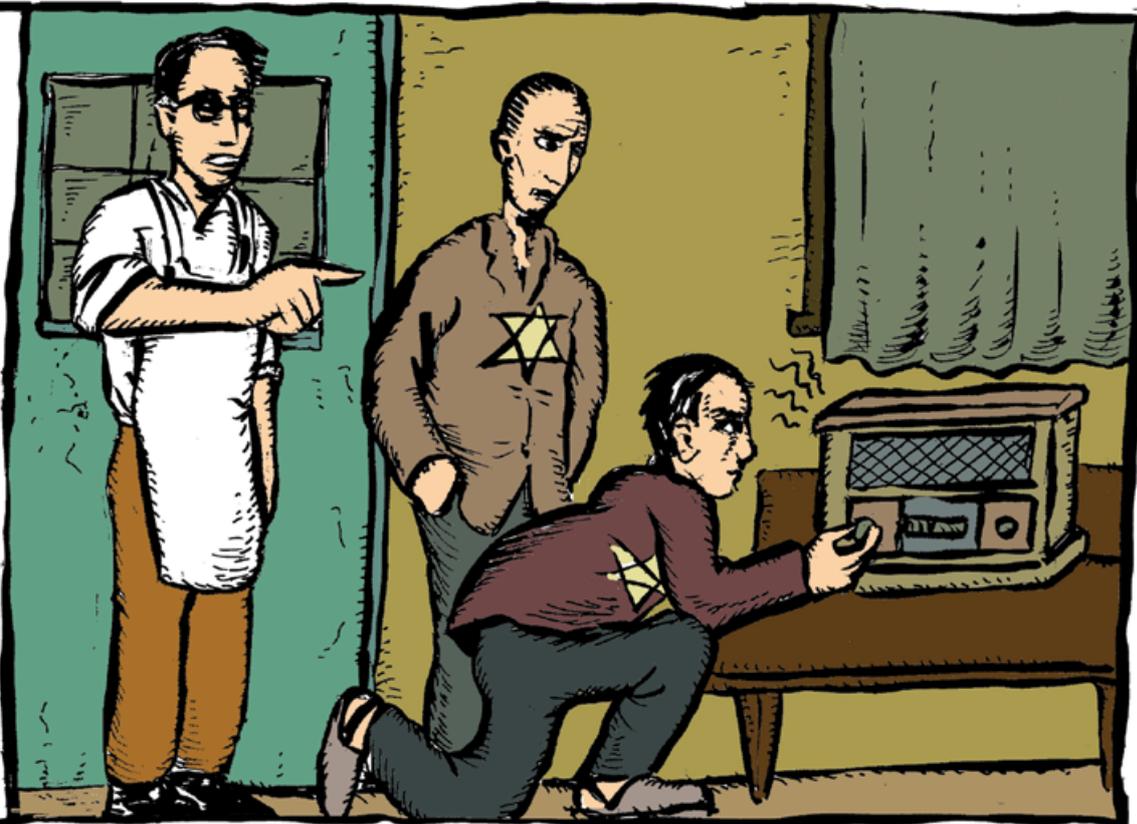
U BORSKIM RADNIM
LOGORIMA BILO JE
PREDSTAVNIKA RAZ-
LIČITIH ZANIMANJA.
MEĐU INTERNIRANIM
MAĐARSKIM JEVIJEJIMA
ZATEKAO SE I
ALBERT ČILAG
(CSILLAG ALBERT),
CRTAČ I ILUSTRATOR,
VEOMA ZAPAŽEN
IAKO MU JE BILO
TEK 26 GODINA...

ČILAG JE BIO
POŠTEĐEN NAJGORIH
POSLOVA ZATO ŠTO
JE BIO ANGAŽOVAN
KAO CRTAČ KOJI JE
UKRAŠAVAO OFICIRSKE
ODAJE, SVE DOK NIJE
PRESRETNUTO TAJNO
POS LATO PISMO U
KOJEM JE NACR TAO
KARIKATURU ZLOGLASKOG
POTPUKOVNIKA EDE
MARANJ IJA
(MARANYI EDE).
MARANJ I LIČNO JE
NAREĐIO DA ČILAG
BUDE KAZN JEN
DESETODNEVNIM
OSMOČASOVNIM
VEŠANJEM ZA
RUKE. BIO JE TO
JEDAN OD
NAJTEŽIH VIDOVA
KAZN JAVANJA
PRIMENJIVANIH U
LOGORIMA;
NAKON NEKOLIKO
DANA ČILAG JE
GOTOVO IZGUBIO
RAZUM, DA BI
KASNIJE BIO
STRELJAN POD
NEDOVOLJNO
RASVETLJENIM
OKOLNOSTIMA

UPRKOS ŠTO SU BILI RAZASUTI PO UDALJENIM LOGORIMA, LOGORAŠI SU USPEVALI DA MEĐUSOBNO RAZMENJUJU INFORMACIJE O SITUACIJI NA FRONTOVIMA. JEDAN OD IZVORA BILI SU VOZAČI KOJI SU KAMIONIMA IŠLI U NABAVKE U ZAJEČAR, ONI SU USPEVALI DA, U SARADNJI SA LOKALCIMA, U JEDNOJ GOSTIONICI TAJNO SLUŠAJU EMISIJE RADIO LONDONA I MOSKVE NA MAĐARSKOM JEZIKU...

U NEKIM OD LOGORA JE BILA USPOSTAVLJENA VEZA SA PARTIZANIMA KOJI SU SE KRILI U OKOLNIM ŠUMAMA. U ZAMENU ZA HRANU, LOGORAŠI SU IM DOSTAVLJALI FALSIFIKOVANA DOKUMENTA, ČAK I EKSPLOZIV SA GRADILIŠTA...

LOGORI KAO HEIDENAU, 30 KILOMETARA OD BORA, BILI SU U SLABO NASTANJENOM PODRUČJU, ALI SE PRETPOSTAVLJA DA JE RADNOTI NEKAKO USPEO DA OD SELJAKA NABAVI NOTES SA ĆIRILIČNOM OZNAKOM AVALA 5, U KOJI JE POČEO DA ZAPISUJE PESME...

TOKOM POSLEDNJIH NEDELJA AVGUSTA 1944, STIGLA JE VEST DA PARTIZANI 'NAPREDUJU KA OBLASTI BORSKIH RADNIH LOGORA. UBRZO JE LOGORAŠIMA NAREĐENO DA SE SPREME ZA NAPUSTANJE LOKACIJA NA KOJIMA SU BORAVILI. VRAĆENA IM JE CIVILNA ODEĆA I OBUĆA, ALI JE RADOST BILA POMUĆENA STRAHOM DA ĆE ČUVARI BESISKALITI NA PRISILNIM RADNICIMA... MIKLOŠ RADNOTI JE U TIM MOMENTIMA STREPNJE ZAPISIVAO STIHOVE U SVOJU BELEŽNICU...

29. ILI 30. AVGUSTA, ZATOČENICI LOGORA HEIDENAU BIVAJU PRIVREMENO PRESELJENI U LOGOR BRÜNN. TU IH JE DOČEKAO PRIZOR DVANAESTORICE LOGORAŠA NA SPRAVAMA ZA MUČENJE. SVI RADVI SU VEĆ BILI OBUSTAVLJENI, ALI SU NERVOZNI ČUVARI IZMISLJALI BESMISLENE POSLOVE KAO ŠTO JE Premeštanje gomile cigala. ZA SVAKU SLUČAJNO OŠTEĆENU CIGLU SLEDILA JE KAZNA BATINJEM...

OKO 6000 MAĐARSKIH JEVIJEJA BILO JE PODELJENO U DVE GRUPE, PREDVIĐENE ZA IZMEŠTANJE U LOGORE U NEMAČKOJ. PRVA GRUPA, U KOJOJ JE BIO RADNOTI, SREDINOM SEPTEMBRA JE KRENULA NA USILJENI MARŠ KROZ TERITORIJE KOJE SU TADA JOŠ BILE POD NEMAČKOM I MAĐARSKOM KONTROLOM. ZAPREČENO IM JE DA ĆE SVAKO ZAOSTAJANJE U KOLONI BITI KAZNJENO STRELJANJEM...

STRAŽARI SU SE KRETALI NA POČETKU I
KRAJU KOLONE, KOJA SE PROTEZALA
ČITAV KILOMETAR. PRISILNI RADNICI SU,
PORED OPREME SVOJIH STRAŽARA, NAIZ-
MENCE U GVOZDENIM KOLICIMA GURALI
PAKOVANJA KONZERVE ZA VLASTITU
ISHRANU...

POŠTO SU KONZERVE BILE POTROŠENE ZA SAMO PAR
DANA, USLEDILA JE GLAD. VEĆ NA POČETKU JE
PRIMEĆEN LOGORAŠ KAKO SA NJIVE UZIMA KUKURUZ,
NAKON ČEGA GA JE JEDAN OD OFICIRA JEDNOSTAV-
NO USTRELIO...

DRUGA GRUPA,
KOJA JE U BORU
ČEKALA NA
POKRET ČITAVIH
DESET DANA, BILA
JE POD PSIHOLŠKIM
PRITISKOM, ZATO ŠTO
SE PROŠIRIO GLAS DA
ĆE IH STRAŽARI
MITRALJIRATI. TEŠKO JE
PRIMLJENO I MUČENJE JEDNOG
LOGORAŠA, KOJI JE JEDVA PREŽI-
VEO BACANJE U KLOZETSKE RUPU...
MEĐUTIM, ČITAVA GRUPA JE,
BRZO NAKON ŠTO JE NAREĐEN
POKRET, BILA OSLOBOĐENA OD
STRANE PARTIZANA, TAKO DA
JE VEĆINA PREŽIVELA...

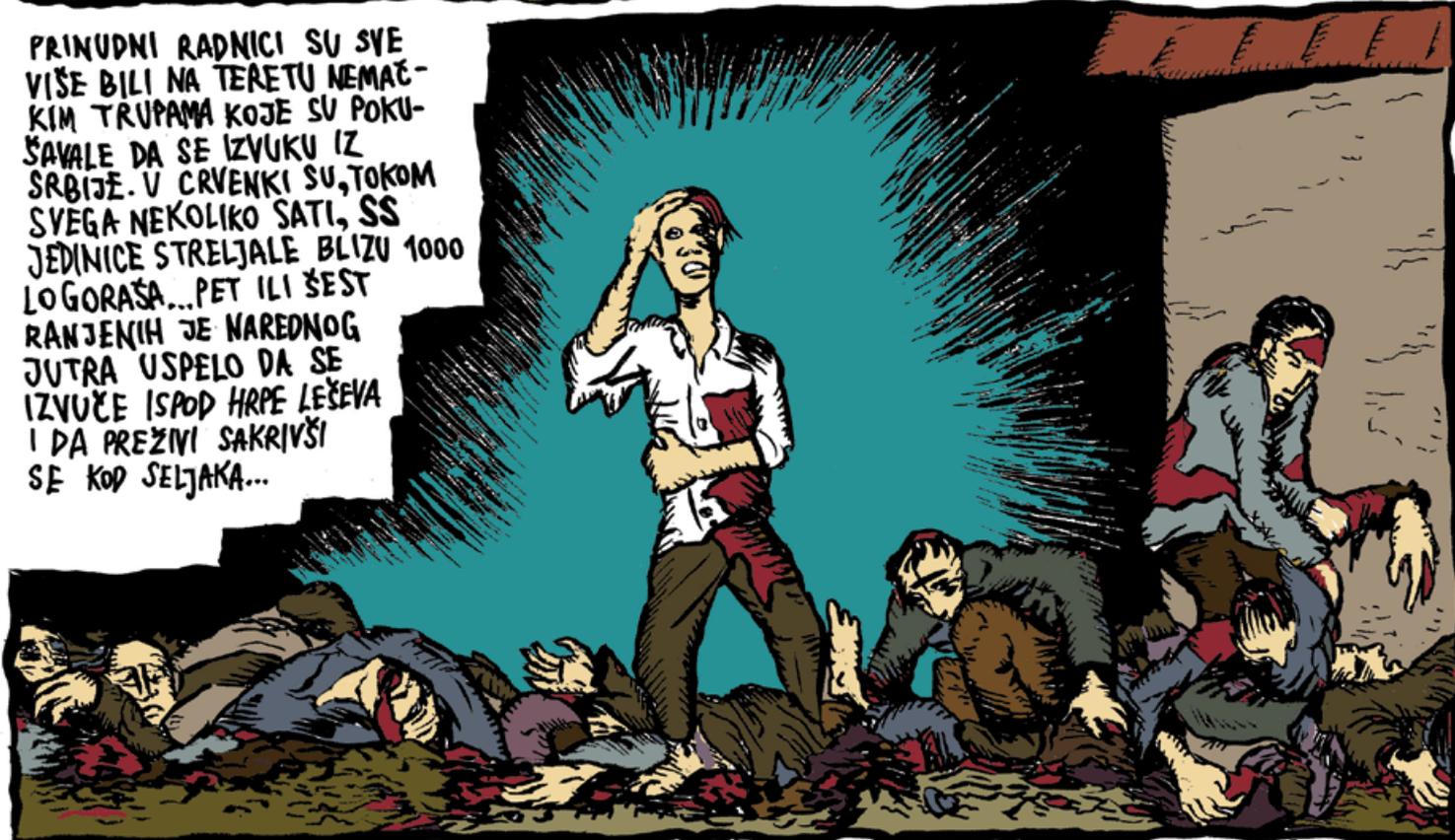
GRUPA PRINUDNIH RADNIKA
U KOJOJ SE NALAZIO RADNITI
JE BILA PRISILJENA DA HRANU SAKUPLJA
USPUT, NA ĐUBRIŠTIMA, ILI JE DOBIJAJA
(KRISOM) OD SRPSKIH SELJAKA...
NAKON NEKOLIKO DANA, KOLONA JE
STIGLA DO BEOGRADA, ALI SU IH
OD PANČEVA KONTROLISALI PRIPADNICI
NEMAČKIH SS TRUPA, KOJI SU
ZAVELI JOŠ STROŽI REZIM...

IZGLADNELI TOKOM DUGOG
MARŠA I PRISILJENI DA
SPAVAJU NA OTVORENOM,
LOGORAŠI SU, NEMOĆNI DA
GURAJU KOLICA, POLAKO
IZBACIVALI ČEBAD,
ČIME JE NOĆENJE BIVALO
JOŠ TEŽE...

PRINUDNI RADNICI SU SVE
VIŠE BILI NA TERETU NEMAČ-
KIM TRUPAMA KOJE SU POKU-
ŠAVALE DA SE IZVUKU IZ
SRBIJE. U CRVENKI SU, TOKOM
SVEGA NEKOLIKO SATI, SS
JEDINICE STRELJALE BLIZU 1000
LOGORAŠA... PET ILI ŠEST
RANJENIH JE NAREDNOG
JUTRA USPELO DA SE
IZVUČE ISPOD HRPE LEŠEVA
I DA PREŽIVI SAKRIVŠI
SE KOD SELJAKA...

RADNOTIJEVA GRUPE JE NASTAVILA
 MARŠ PRE NEGO ŠTO SE POKOLJ
 U CRVENKI DESIO, ALI SU NADOMAK
 SIVCA BILI PRESRETNUTI OD GRUPE
 NEMAČKIH VOJNIKA KOJI SU OTIMALI
 PRSTENJE I PREOSTALE VREDNOSTI OD
 LOGORAŠA. MUZIČAR MIKLOŠ LORSI
 (LORSI MIKLÓS) NIJE ŽELEO DA SE
 ODVOJI OD VIOLINE KOJU JE VEZAO
 ZA LEĐA, NAKON ČEGA JE U NJEGA
 PUCAO VOJNIK... RADNOTI JE SA JOŠ
 JEDNIM LOGORAŠEM PRIDRŽAO
 LORSIJA, KADA JE USLEDIO PUCANJE
 U GLAVU. RADNOTI ĆE KASNIJE
 TOKOM PUTA NAPISATI PESMU
 PODSTAKNUT OVIM STRAŠNIM
 DOGAĐAJEM, ISPISANU NA ETIKETI
 OD MEDICINSKOG SREDSTVA, KOJA
 JE BILA UMETNUTA U BELEŽNICU
 IZ BORA...

NAKON PRELASKA
 MAĐARSKE GRANICE,
 RADNOTI SE ZATEKAO
 U GRUPI KOJA JE
 BILA PRISILJENA
 DA TOKOM DESETAK
 DANA RADI U
 FABRICI KOŽE U
 MOHAČU... VEĆ
 SASVIM ISCRPLJEN,
 RADNOTI JE TU
 NAPISAO KRATKU
 PESMU "TREĆA
 RAZGLEDNICA"
 ...

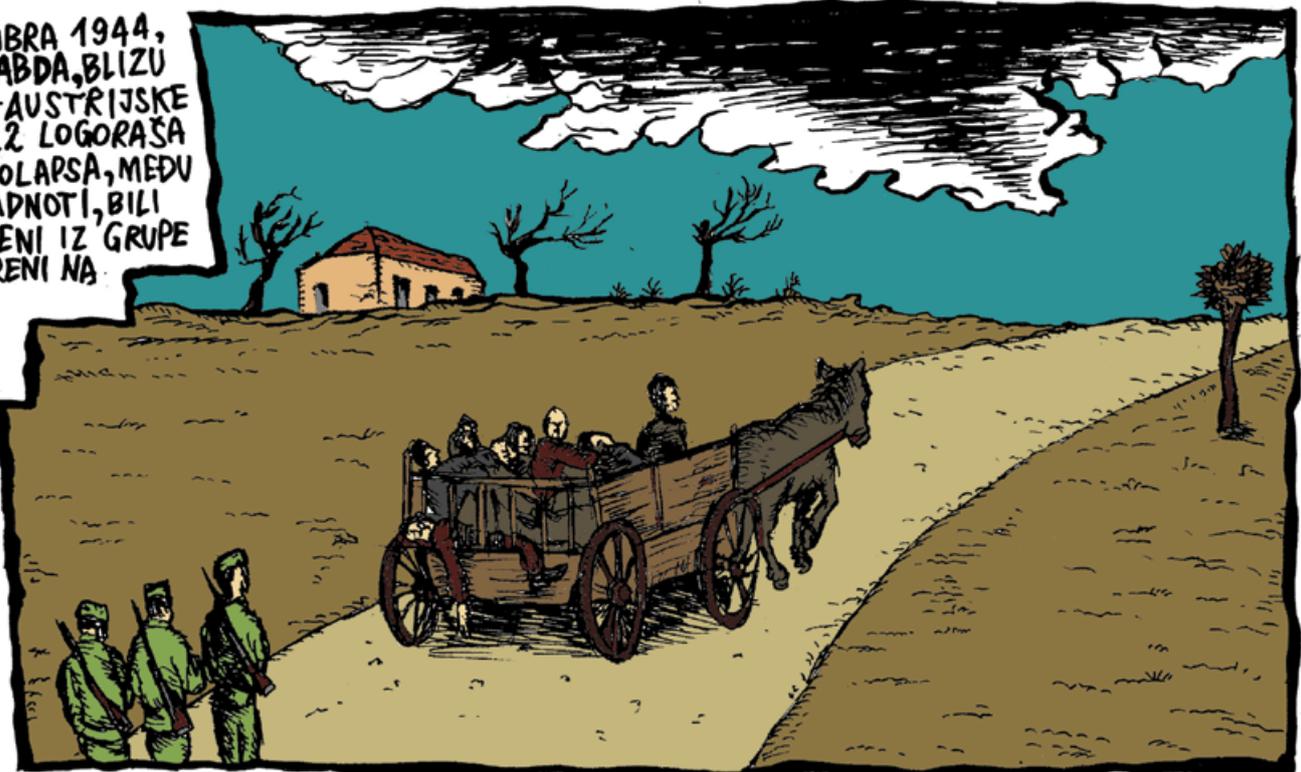
NASTAVIVŠI PUT KROZ
MAĐARSKU, PRINUDNI
RADNICI SU UKRČANI U
TERETNE VAGONE, I TU
BILI IZLOŽENI
NEPODNOŠLJIVIM USLO-
VIMA DRUGE VRSTE -
SEDEMANDESETAK LJUDI
JE STAJALO USPRAVNO
DAN ILI DVA, U
NESNOSNOJ ŽAPARI,
BEZ HRANE I PIĆA.
ZABELEŽEN JE I
SLUČAJ OČAJNIKA
KOJI JE, PRITISNUT
ŽEĐU, MOKRIO U
ČUTURU I ISPIJAO
VLASTITI URIN,
IAKO JE ZNAO
DA ĆE GA TO
OTROVATI...

U MESTU SENTKIRALJSABADA, SS
JEDINICE SU LOGORAŠE PONOVO
PREDALE MAĐARSKIM ČUVARIMA;
ČAK I ONI SU BILI ZAPREPAŠĆENI
KADA SU UGLEDALI ONEMOĆALE
LJUDE. ČEKAJUĆI POKRET ZA
NAREDNI MARŠ, RADNOTI JE
SMOGAO SNAGE DA NAPIŠE
"ČETVRTU RAZGLEDNICU",
ISPOSTAVIĆE SE, POSLEDNJU.

9. NOVEMBRA 1944,
KOD SELA ABDA, BLIZU
MAĐARSKO-AUSTRIJSKE
GRANICE, 22 LOGORAŠA
NA IVICI KOLARSA, MEĐU
NJIMA I RADNOTI, BILI
SU IZDVOJENI IZ GRUPE
I NATOVARENI NA
ZAPREŽNA
KOLA...

NEKOLIKO VOJNIKA JE PRIMORALO GRUPU PRISILNIH RADNIKA DA ISKOPAJU RAKU, A ZATIM DA PRIDRŽAVAJU ISCRPLJENE LJUDE DOK IH VOJNICI UBIJAJU, JEDNOG PO JEDNOG. TAKO JE ŽIVOT ZAVRŠIO I MIKLOŠ RADNOTI!...

NA KRAJU, JEDINI PREOSTALI LOGORAŠ JE TREBALO DA ZAKOPA SVE OSTALE. KADA JE ZAVRŠIO, KRENULO JE DA BEŽI...

...ALI SU GA STRAŽARI STIGLI, I DOTUKLI KUNDACIMA... BILA JE TO JEDINA ŽRTVA KOJU SU MORALI LIČNO DA ZAKOPAJU...

AVGUSTA 1946, IZVRŠENA JE EKSHUMACIJA MASOVNE GROBNICE, U KOJOJ JE PRONAĐENA I RADNOTIJEVA POEZIJA NASTALA U RADNOM LOGORU U BORU, I TOKOM USILJENOG MARŠA, UZ MOLBU (ISPISANU NA MAĐARSKOM, SRPSKOM, FRANCUSKOM, ENGLJSKOM I NEMAČKOM), DA ONAJ KO PRONAĐE BELEŽNICU POŠALJE TO NA ADRESU U BUDIMPEŠTI... RADNOTIJEVI STIHOMI, USKRSLI IZ TRULEZI, JEDAN SU OD DOKAZA KOJI IMAMO DA SNAGA DUHA MOŽE DA NADŽIVI BRUTALNU SILU PODIVLJALE IDEOLOGIJE...

MREŽE

ALEKSANDAR ZOGRAF.

PE SNIK MILAN DEDINAC (1902-1966), PRIPADNIK BEOGRADSKOG NADREALISTIČKOG KRUGA, JE POČETKOM RATA, 1941., BIO MOBILISAN, ALI ZBOG BOLESTI DOSPEVA U BOLNICU U BEOGRADU, GDE GA PRIPADNICI GESTAPOA HAPSE I ŠALJU U NACISTIČKI LOGOR U MESTU ZAGAN, U ŠLESKOJ. GODINE 1947., POJAVLJUJU SE "PEŠME IZ DNEVNIKA ZAROBLENJENIKA BROJ 60211", KOJE JE DEDINAC NAPISAO U ZATOČENIŠTVU U NEMAČKOJ...

МИЛАН ДЕДИНАЦ
ПЕСМЕ
ИЗ ДНЕВНИКА
ЗАРОБЉЕНИКА БРОЈ 60211

ПРОСВЕТА-БЕОГРАД

TOKOM ČITANJA SVOJIH STIHOVA NA PRAVNOM FAKULTETU U BEOGRADU 1946., DEDINAC SE PRISEĆAO: "GODINAMA UOČI RATA JAVLJALO SE U MENI OSEĆANJE SPUTAVANJA LIČNOSTI, GUBLJENJA PERSPEKTIVA ŽIVOTA, DOLASKA NEŠEG STRAŠNOG I NELJUDSKOG ŠTO ODUZIMA SMISAO ŽIVLJENJU. TA MORA TOLIKO ME JE PRITISKALA DA SAM ČESTO U SNU, PREPLAŠEN, VIKAO: "MREŽE!"...

U OVOJ ZBIRCI DEDINAC JE ZAPISAO: "KAKVO JE DANAS MOJE JA? DA LI SE TO JA RAZLIKUJE OD SVIH OVIH DRUGIH JA, OKO MENE, ULOVLJENIH U GVOZDENE MREŽE? ... NIJE LI DOISTA MOJE JA I NEKO DRUGI, TAJ PRVI SUSED NA LEŽAJU DO MENE"?

"TO PRVO LICE, TO SMO I TI JA, DRUŽE, I SVI DRUGOVI NAŠI IZ LOGORA. A REDOVI OVI, OVE PROSTE PESME PRESTAJU DA BUDU MOJE, POSTAJU NAŠE. ILI NIČIJE!"

ZABORAVLJENI PESNIK

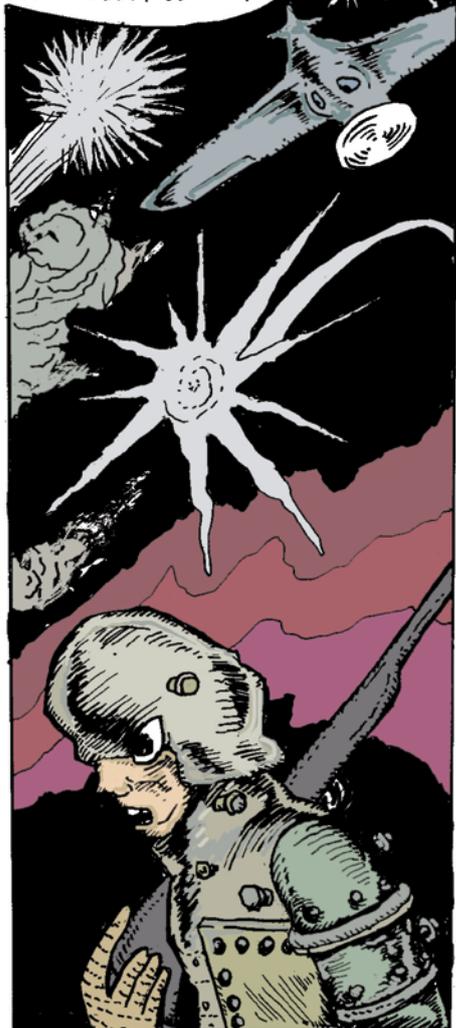
ALEKSANDAR ZOGRAF.

U BEOGRADSKOM KNJIŽEVNOM LISTU "DELO" JE PEDESETIH GODINA OBJAVLJENO SVEGA NEKOLIKO SAČUVANIH PESAMA ČIJI JE AUTOR RADO MIR PRODANOVIĆ, KOJI JE POGINUO 1944., U SVOJIZ 27. GODINI, TOKOM APRILSKOG BOMBARDOVANJA BEOGRADA... MIO DRAG PAVLOVIĆ, KOJI JE POZNAVAO PRODANOVIĆA, JE POVODOM POEME "ŠLEM" ZAPISAO 1957. GODINE: "DANAS JE OVA POEMA ŠAMPANA, PITANJE JE KADA ĆE BITI U PUNOM OBUHVATU OTKRIVENA".

POSLEDNJA PRODANOVIĆEVA POEMA "ŠLEM" U STVARI NIKADA NIJE BILA "OTKRIVENA" - NASTALA U ZIMU 1943/1944., KAO DA NASLUĆUJE SMRT PESNIKA. S OZBIROM DA JE BEOGRAD BIO VIŠE PUTA IZLOŽEN TEŠKOM NEMAČKOM I SAVEZNIČKOM BOMBARDOVANJU, TO BI MOGLA DA BUDE NEŠTO KAO SRPSKA "GERNIKA", UMETNIKOV KRIK NAD BESMISLOM RATA... U ČAST ZABORAVLJENOM PESNIKU, PROBAM SAM DA ILUSTRUJEM DELOVE PESME "ŠLEM".

ČEMU SMO SLIČNI?
PLOČA NA ČELU
NA TEMENU PLOČA
I NAD SLEPIM OKOM
I KOŠČANI OKLOP
URASTA TUPO
UZ MOŽDINU SVELU
KAO ŠLEM ČELIČNI.

PROGANJAMO SEBE.
SUSTIŽU ZGARIŠTA
BESOMUČNU TRKU.
KOČE NAS ŽARIŠTA
DUŠE KOJA SMRKNU.
PRI MUTNOM OTSEVU
PEPELJAVOG PLAMA
SNIMCI SMO BEZ GLAVE,
U GUŠEĆEM DIMU
KOJI SE PROPINJU
PO KAMERI DANA.
NA PO POLA USNE
ZARĐAO OSMEH
KO RĐA PO LIMU,
SKRIPI NA USTIMA.
MEĐ ZGRČENE ZUBI
KAO MRTVACIMA,
SVAKO GLODE SUZU
PODIVLJALI LJUDI!

NAJAŠEN POD SPRATOM
NIŽI SPRAT SKAPAVA -
I PO OGLEDALU
IZGLAČANE STAZE
POD UDAROM STRUJE
KLIZAJU I ZGRADE.

SVE JE SVEMU SLIČNO.
PREPUNO JE SCENA:
POLUDELE DECE,
RADOSNIH DEMONA,
UBILAČKIH SPRAVA,
OSTRVLJENIH LJUDI,
POBESNELIH ŽENA —
I JEDNA ZA DRUGOM
SCENA SE Premeće.

SA POSLEDNJIM ŽINOM
POSLEDNJA PIJANSTVA
NALIVAJU PEHAR
KRVLJU I BENZINOM.
ŽIVI SU BLAŽENI
PORAZOM PROSTRANSTVA:
U MRTVOJ VIZIJI
PRESTRAVLJENOG DOLA,
NAD KOJIM OPELA
KAO PREKLAN VETAR
GONJENI OD BOLA —
VIHOR PROPELERA
NEBOM PROPEVAVA.

GVOZDENA JE GOZBA
KURŠUMA, GRANATA,
U GVOZDENOJ SOBI
TVRDAVE BEZ VRATA.
ORI SE USLUŽNI
ŠKLJOCANJ ZATVARAČA
I PLAMENI TUTANJ
OPRLJENIH ŽVALA:
TO PUNA ČAURA
ČAURI NAZDRAVLJA.
KAO BELA PENA
ZADIMLJENOG PIČA
SMRT SE PENUŠAVA
PRELIVA U BIČA.

NATUČENE BOMBE
GROZNIM ZAČINIMA
KO MASAN ZALOGAJ
EKSPLOZIJOM GALE
SILNO SLADOKUSTVO,
ZA STOMAKE MALE.
SVE LJUDSKO ISKUSTVO
VRSNIM NAČINIMA
REVNOSNO SE TRUDI
DA SLAST UMNOŽAVA.

TAKO SE DEŠAVA.
DA ZAVESA ZJAPI,
NIKO NE SPREČAVA.
KO RANJENA ZMIJA
U VRTAČI STENE
KAD SE PRAHOM GRČI
I U KRV I VALJA,
SVET SVOJU SUDBINU
PO PANTLJICI FILMA,
U PRAHU BARUTA
KROZ CEV PERSPEKTIVE
ZDRUŽGAN ODMOTAVA.

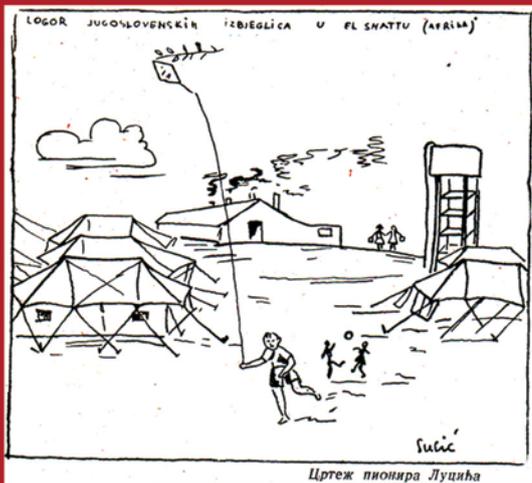
ČEMU SMO SLIČNI?
PLOČA NA ČELU
UZ MOZDINU SVELU,
KAO ŠLEM ČELIČNI.

pioniri - stvaraoci

ALEKSANDAR ZOGRAF.

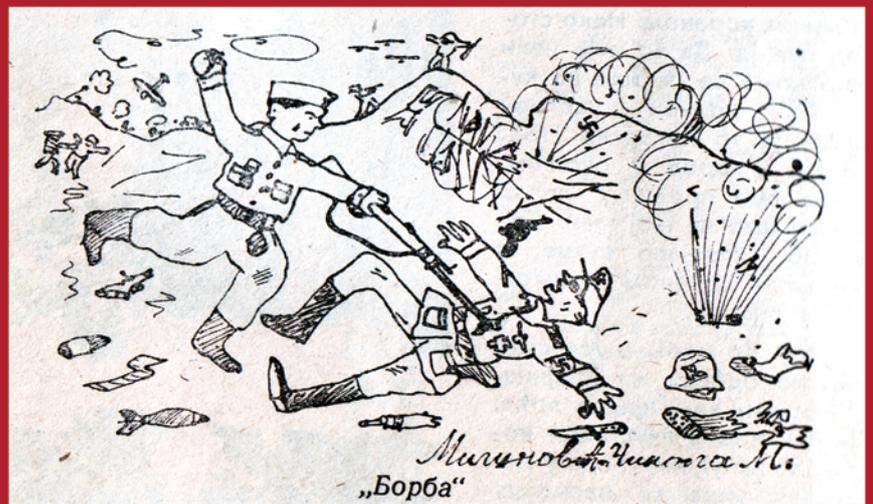

UMNOŽAVAN U PARTIZANSKIM ŠTAMPARIJAMA, ČASOPIS PIONIRI JE POKRENUT JOŠ 1942, DOK JE JUGOSLAVIJA BILA POD NACISTIČKOM OKUPACIJOM. OVAJ DEČIJI LIST JE PRED KRAJ RATA RASTURAN NA OSLOBODENIM TERITORIJAMA, I ZA SARADNIKE JE IMAO NIZ VEOMA DOBRIH ILUSTRATORA I PISACA. LIST JE, MEĐUTIM, BIO OTVOREN I ZA PRIOGE DECE-ČITAOCA, KOJI SU SLALI SVOJE PRIOGE, IZ RAZNIH KRAJEVA JUGOSLAVIJE...

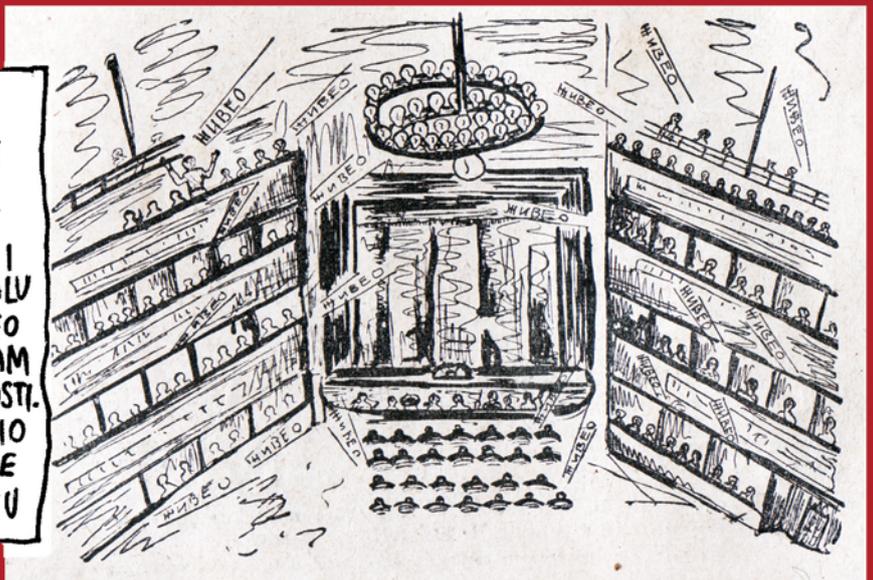
Цртеж пионира Луцића

DEČIJI PRIOGI SU STIZALI I IZ INOSTRANSTVA, ČAK I IZ MESTA KAO EL SHATTU U EGIPTU, GDE JE, U PUSTINJSKOM AMBIJENTU, BORAVILA KOLONIJA IZBEGLICA IZ DALMACIJE...

OVI RADOVI-KAO ŠTO JE UOBIČAJENO KOD DEČIJIH CRTEŽA-ODRAŽAVALI SU SVE ONO ŠTO SE U TIM BURNIM VREMENIMA MOTALO U GLAVAMA MLADIH ČITAOCA. RAT I BORBA PROTIV OKUPATORA SU OBELEŽILI SVAČIJE ŽIVOTE...

NEKI OD PRIOGA, KAO ONAJ NASLOVLJEN "MOJA NAJVEĆA RADOST", GOVORE I O IDEOLOŠKOM ŽARU KOJEG SU NOVE VLASTI PRENELE ČAK I NA DECU: "11. 02. 1945. DOBILI SMO KARTE ZA NARODNO POZORIŠTE DA GLEDAMO RUSKE UMETNIKE. VIDEO SAM I DRUGA TITA. KADA JE DRUG TITO UŠAO U SALU VOJNICI I CIVILI POČELI SU DA VIČU "ŽIVEO DRUG TITO!" KAD SAM GA VIDEO, HTEO SAM DA SKOČIM SA TREĆE GALERIJE OD RADOSTI. BIO SAM TOLIKO RADOSTAN, JER SAM MISLIO DA SAM VIDEO BOGA. MISLIO SAM DA JE DRUG TITO BOG. A I UMETNICI RUSKI SU SJAJNO PEVALI I IGRALI!"

ПИОНИРИ СУ ВЕСЕЛИ

Писао је и цртао Југославски
Писао Југославски

LIST SLIČNOG USMERENJA, PIONIRSKЕ NOVINE, U BROJU IZ 1946. OBJAVLJUJE CRTEŽ KOJI SVEDOČI O PROMENI RASPOLOŽENJA KOD MLADIH ČITATELJA. RAT SE ZAVRŠIO, A NASTUPILO JE VREME OBNOVE, U KOJEM JE BILO PROSTORA ZA NEKE VEDRIJE TEME...

TOPOVI – NAŠA NOVA SNAGA

ALEKSANDAR ZOGRAF.

"PUT SLOBODI" JE BIO LIST KOJI JE IZLAZIO U PERIODU 1943-1945, U VREME OKUPACIJE I DOK SU BORBE ZA OSLOBODENJE JUGOSLAVIJE JOŠ TRAJALE... DANAŠNJEM ČITAOCU JE TEŠKO DA UOPŠTE POJMI RASPOLOŽENJE LJUDI KOJI SU IZGARALI U BORBI, I ČIJI JE NAČIN RASUĐIVANJA PONEKAD BIO POMUČEN NADLJUDSKIM NAPORIMA KOJIMA SU BILI IZLOŽENI TOKOM KRVAVIH SUKOBA SA NADMOĆNIM NEPRIJATELJEM, KOJI JE NA KRAJU IPAK BIO SAVLADAN... U ČETVRTOM BROJU LISTA, IZ 1944, POTPUKOVNIK RATKO MARTINOVIĆ JE OPISAO SVOJA RAZMIŠLJANJA O VAŽNOSTI ORUŽJA ZA BORBU, U ČLANKU NASLOVLJENOM "TOPOVI-NAŠA NOVA SNAGA".

"U PRVE DANE NARODNOG USTANKA SA USHIĆENJEM I SA ZAVIŠĆU GLEDALO SE NA DRUGA KOJI JE ISKOPAO SAKRIVENU PUŠKU I PONOSNO JE NOSIO!"...

"JOŠ SA VEĆOM RADOŠĆU NAROD JE LJUBIO I OBASIPAO CVIJEĆEM PRVE TOPOVE, SVOJE TOPOVE, KOJE SU DECA NJEGOVA - PARTIZANI - OTELI OD NEPRIJATELJA. BILO JE TAKVIH PRIMJERA GDJE JE ČOVJEK GRLIO I LJUBIO OTETI TOP KAO SVOJE ROĐENO DIJETE!"

"TA TOPLA LJUBAV NARODA, KOJI SE GOLORUK DIGAO NA USTANAK, DOLAZILA JE IZ SVIJESTI O VAŽNOSTI TOPOVA ČIJA SE CIJEV DIŽE VISOKO, A NA ČIJEM VRHU ZJAPI STRAŠNA CRNA ČELJUST!"

"ARTILJERCI, VOLITE SVOJE TOPOVE, IZUČAVAJTE IH DA BI MOGLI BACATI SMRT PO OKUPATORIMA I NJIHOVIM POMAGAČIMA!"

